

Nazorg voor Bestuurders bij Rampen en Crises, een Lacune?

**Een Verkennende Studie naar de Ondersteuningswens van
Burgemeesters Betreffende Psychosociale –Inclusief
Geestelijke –Nazorg bij Rampen en Crises tussen 2014 en
2019**

**Eindscriptie Master Spiritual Care – niet-denominatief gebonden traject
Faculteit Theologie en Religie**

28 juni 2019

Student:

Drs. Caroline Straathof M.A.

Student nr. 2642601

Email: caroline.straathof@gmail.com

Mob: 06-5462 4301

Eerste begeleider:

Dr. Leon van den Broeke

Universitair hoofddocent, Faculteit Religie en Theologie

Vrije Universiteit Amsterdam

Tweede begeleider:

Prof. dr. R.Ruard Ganzevoort

Decaan, Faculteit Religie en Theologie

Vrije Universiteit Amsterdam

VERKLARING 1

Hierbij verklaar ik dat deze scriptie een origineel werk is. De scriptie is het resultaat van mijn eigen onderzoek en is alleen door mijzelf geschreven, tenzij anders aangegeven. Als informatie en ideeën uit andere bronnen zijn overgenomen, wordt dat expliciet en volledig vermeld in de tekst of in de noten. Een bibliografie is bijgevoegd.

Laren 28 juni 2019

(plaats en datum)

GTAM Jasathif

(handtekening)

VERKLARING 2

Hierbij stem ik ermee in dat mijn scriptie na goedkeuring beschikbaar wordt gesteld voor vermenigvuldiging en interbibliothecair leenverkeer, en dat de titel en samenvatting beschikbaar worden gesteld voor externe organisaties en door de Vrije Universiteit mogen worden gepubliceerd.

Laren 28 juni 2019

(plaats en datum)

GTAM Jasathif

(handtekening)

ABSTRACT

In deze verkennende studie is onderzoek gedaan naar de mogelijke ondersteuningswens van burgemeesters betreffende psychosociale nazorg – waaronder ook geestelijke zorg – na rampen, crises en ingrijpende gebeurtenissen in hun gemeente.

De afgelopen decennia is georganiseerde psychosociale nazorg en hulpverlening aan getroffen en hulpverleners op gang gekomen, met de zelfredzaamheidsgedachte als een belangrijk uitgangspunt van deze nazorg. In een evaluatierapport aangaande de crisisbeheersing van de ramp met vlucht MH17 in juli 2014 werd de lacune in nazorg aan bestuurders geconstateerd.

In deze studie is onderzocht of bij burgemeesters een ondersteuningswens leeft en hoe deze zo nodig ingevuld kan worden. De studie is gebaseerd op semigestructureerde interviews met zeven burgemeesters die de laatste vijf jaar met een ramp, crisis of heftige gebeurtenis te maken hebben gehad. Alhoewel dit onderzoek gebaseerd is op een beperkt aantal interviews met burgemeesters, betrof het een kwalitatief hoogwaardige en representatieve doelgroep voor de vraagstelling.

Dit onderzoek heeft onomstotelijk aangetoond dat het ontbreken van nazorg allesbehalve betekent dat er geen behoefte aan is. Meer dan de helft van de geïnterviewde burgemeesters spreekt een ondersteuningswens uit in de vorm van georganiseerde nazorg bij rampen, crises en ingrijpende gebeurtenissen. Het onderzoek doet aanbevelingen voor de mogelijke voorziening van psychosociale en geestelijke nazorg en ondersteuning aan burgemeesters.

Deze verkennende studie kan een aanleiding zijn om het thema ‘nazorg voor bestuurders’ in andere sectoren te agenderen of prioriteren.

TREFWOORDEN:

Nazorg/ bestuurders / burgemeesters / rampen / crises/ geestelijk welzijn / psychosociale hulpverlening (PSH) / geestelijke verzorging / pastorale zorg/ compassion fatigue / moral injury

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting / Abstract.....	3
-------------------------------------	----------

Introductie.....	6
-------------------------	----------

Motivatie.....	6
Onderzoeksvraag en deelvragen.....	7
Aanpak en methodiek van het onderzoek.....	8
Doel van de scriptie.....	10
Mogelijkheden en beperkingen.....	10

Hoofdstuk 1 Nazorg in Nederland.....	12
---	-----------

1.1 Inleiding.....	12
1.2 Rampen, crisis en heftige gebeurtenissen vanaf 1953 en nazorg.....	13
1.3 De maatschappelijke achtergrond van nazorg.....	15
1.4 De organisatie van psychosociale nazorg bij rampen, crises en heftige gebeurtenissen.....	16
1.5 Psychosociale nazorg versus geestelijke/pastorale nazorg.....	17
1.6 Na getroffen en, ook hulpverleners.....	19
1.7 Waardoor zijn bestuurders in beeld gekomen inzake nazorg?.....	20
1.8 Conclusie	24

Hoofdstuk 2 Theoretische Kaders van het Onderzoek.....	26
---	-----------

2.1 De theoretische modellen van nazorg.....	26
2.2 Geestelijk welzijn bij en na rampen en crises	29
2.3 De dimensie van zingeving volgens het model van Mooren.....	31
2.4 Het verschijnsel ‘compassion fatigue’ na een ramp of crisis.....	32
2.5 Het verschijnsel ‘moral injury’ na een ramp of crisis.....	33
2.6 De richtlijn voor geüniformeerde hulpverleners als baken en basis.....	34
2.7 Samenvatting.....	36

Hoofdstuk 3 Burgemeesters aan het Woord.....	38
---	-----------

3.1 Inleiding en achtergrond van de interviews met zeven burgemeesters.....	38
3.2 Persoonlijke beleving bij en na rampen, crises of schokkende gebeurtenissen... ..	40
3.3 Contact met getroffen en nabestaanden - ‘compassion fatigue’?.....	43
3.4 Het kringenmodel voor ondersteuning en nazorg toegepast op burgemeesters... ..	44
3.5 Kwaadaardigheid of schuldvraag - ‘moral injury’?.....	46

3.6 Geestelijk welzijn.....	48
3.7 De nafase – lange termijn.....	49
3.8 Uitspraken aangaande de mogelijke ondersteuningswens.....	49
3.9 Conclusie.....	51

Hoofdstuk 4 Conclusies en Aanbevelingen.....54

4.1 Conclusies.....	54
4.2 Aanbevelingen.....	56

Nawoord.....60

Literatuurlijst.....61

Annex 1 Vragenlijst voor Burgemeesters.....66

Introductie

Motivatie

Een eerste aanleiding voor deze scriptie was dat in het najaar van 2018 een psychiater en een huisarts publiekelijk aan de bel trokken. Hun stelling was dat ze te veel patiënten met vragen over de zin van het leven aan hun bureau kregen, waarvoor ze niet waren opgeleid. Waar vroeger een geestelijke of familielid soelaas kon bieden, gaan mensen met levensvragen tegenwoordig naar het loket van de huisarts en de GGZ.¹

Niet alleen bij levensvragen, ook in tijden van maatschappelijke nood, zoals rampen en crises, keerde de getroffen of gebroken mens zich traditioneel juist tot religieuze en spirituele bronnen en gemeenschappen. Maar in Nederland is het instituut kerk bij heftige gebeurtenissen - met uitzondering van de fase van acute ontregeling tijdens welke kerken en moskeeën hun deuren wijd open zetten - vrijwel uit zicht geraakt. In de georganiseerde psychosociale hulpverlening (PSH) bij rampen en crises wordt geestelijke verzorging weliswaar betrokken, maar neemt ze een bescheiden plaats in.

In mijn opleiding tot geestelijk verzorger viel me op dat dit beroep juist in trek is aan het raken en nieuwe werkterreinen betreedt buiten de traditionele instanties zoals medische en zorginstellingen, het leger en gevangeniswezen. De politie werft dit jaar vijftien extra geestelijk verzorgers. In een pilot zijn geestelijk verzorgers aangesteld voor de getroffen en in het aardbevingsgebied Groningen. In de eerstelijns thuiszorg worden ze met ingang van dit jaar ambulante ingezet voor chronisch zieken en stervenden.

Bij onderzoek naar de nasleep van het rampzalig neerhalen van vlucht MH17 in het luchtruim van Oekraïne in juli 2014 stuitte ik op het lijvige evaluatierapport van de crisisbeheersing van die ramp. Dit was een calamiteit die Nederland nog niet eerder had meegemaakt. Bij de acute fase en nafase van crisisbeheersing was een complexe mix van belanghebbenden betrokken uit de wereldpolitiek, de luchtvaartsector, verschillende nationale overheden waaronder de Nederlandse overheid, en 54 Nederlandse gemeenten die inwoners hadden verloren bij de ramp.

Eén van de in het oog springende conclusies van het rapport was: “Nazorg voor bestuurders is opmerkelijk genoeg niet geregeld”. (Torenvlied et al 2015, 167/305/309). Omdat er zo uitzonderlijk veel gemeenten geraakt waren lag voor de hand dat met die bestuurders onder meer op burgemeesters werd gedoeld. Uit navraag bij het Nederlandse Genootschap van Burgemeesters bleek dat met die aanbeveling in het geval van burgemeesters niets was gedaan waar het rampen en crises betreft.

¹ <https://www.nporadio1.nl/dit-is-de-dag/onderwerpen/470091-waarom-worden-de-ggz-wachlijsten-steeds-langer>. Geraadpleegd 18 september 2018.

Graag pak ik de draad van deze conclusie op om te onderzoeken of nazorg in het functioneren van bestuurders, en met name burgemeesters, als een onderdeel van het ambt is gewenst. Dient georganiseerde nazorg ingezet te worden na rampen en crises? Of is dit een situationeel afhankelijke en persoonlijke keus?

De focus op burgemeesters in dit onderzoek is bewust gekozen. Burgemeesters hebben bij wet het opperste bevel bij incidenten die hun werkgebied treffen. Ze zijn boegbeeld en vaak ook *'mourner-in-chief'* (Jong 2016, 293) binnen de getroffen gemeenschap vanwege hun bijzondere nabijheid tot slachtoffers en nabestaanden. Tegelijk verwoorden en duiden ze de gebeurtenissen en dragen ze grote bestuurlijke verantwoordelijkheid.

Dit thema 'nazorg bij rampen en crises' heeft ook een persoonlijke 'trigger' gehad. In de vervlogen tijd dat ik correspondent voor de Volkskrant en NOS Journaal in China was, versloeg ik zeven weken lang de door studenten aangevoerde volksopstand op en rondom het Plein van de Hemelse Vrede, die eindigde in een bloedbad door militair ingrijpen. Een half jaar later zat ik bij een ambassadearts met klachten van bijzondere vermoeidheid en slechte nachtrust.

"Wat voor werk doe je?", vroeg de arts op een gegeven moment.

"Ik ben journalist".

"Ik heb jullie allemaal al hier gehad. Het is de nawerking van wat jullie hebben meegemaakt. De hormonen werken vertraagd," was zijn onmiddellijke reactie.

Dat was mijn eerste eigen ervaring dat het in een professionele rol betrokken zijn bij rampzalige gebeurtenissen, ook al ben je als persoon niet direct getroffen, een langdurige nawerking kan hebben op persoonlijk welbevinden.

Onderzoeksvraag en subvragen

Als basis voor dit wetenschappelijk onderzoek heb ik mij gericht op burgemeesters die in de periode 2014-2019 met een ramp, crisis of heftige gebeurtenis in de lokale gemeenschap te maken hebben gehad. Dat ging onder andere om de ramp met vlucht MH17, ongelukken of gewelddadige acties waarbij kinderen te betreuen waren, en meest recentelijk een dodelijke aanslag op een tram.

Hoofdonderzoeksvraag

Als de bestaande lacune in psychosociale nazorg, waaronder ook geestelijke nazorg, voor bestuurders bij rampen, crises en heftige gebeurtenissen dient te worden opgevuld, hoe kan in die thans ontbrekende nazorg worden voorzien in het geval van burgemeesters?

Deelvraag 1: Waarom zou er sprake zijn van lacune in nazorg voor burgemeesters in Nederland?

Deelvraag 2 In welke vorm, mate en tijdspanne zou nazorg voor burgemeesters wenselijk zijn bij rampen, crises en ingrijpende gebeurtenissen?

Aanpak en methodiek van het onderzoek

Dit is een explorerend onderzoek dat leunt op voortschrijdend inzicht inzake het thema ‘nazorg bij rampen en crises’. Gedurende de afgelopen drie decennia is nazorg aan getroffenen en hulpverleners op gang gekomen en op basis van nieuwe kennis en praktijkervaring gaandeweg ontwikkeld in haar huidige vorm en structuur. Het uitgangspunt van dit onderzoek is dat nazorg voor bestuurders daaruit had kunnen voortvloeien, maar in de praktijk een niet verkend en dus onbekend terrein blijkt.

In dit onderzoek heb ik gekozen voor de aanpak van diepte-interviews met een gerichte doelgroep van burgemeesters die allen in de periode 2014-2019 in hun gemeenten met een ramp, crisis of ingrijpende gebeurtenis te maken hebben gehad. De zeven geïnterviewde burgemeesters zijn in de unieke positie dat ze uit ervaring spreken hoe ze persoonlijk deze gebeurtenissen hebben verwerkt. De beperkte omvang van de populatie van dit onderzoek doet daarmee geen afbreuk aan de relevantie van de conclusies.

De eerste deelvraag onderzoekt in hoeverre de afwezigheid van georganiseerde nazorg voor bestuurders als een lacune wordt ervaren door burgemeesters die gedurende de afgelopen vijf jaar te maken hebben gehad met een ramp, crisis of ernstig incident. In het eerste hoofdstuk blik ik terug op rampen, crises en heftige gebeurtenissen die Nederland hebben getroffen om na te gaan wat daar onder wordt verstaan. Daarnaast onderzoek ik de achtergrond van de ontwikkeling van PSH vanuit de disciplines van psychologie en geestelijke verzorging, en hoe nazorg eerst aan getroffenen en later ook aan hulpverleners werd vormgegeven.

Die nazorg aan getroffenen en hulpverleners fungeert als basis voor de tweede deelvraag waarin ik onderzoek in welke vorm, mate en tijdspanne nazorg aan bestuurders georganiseerd zou kunnen worden als daar behoefte aan is. Daarbij moeten enkele belangrijke kanttekeningen geplaatst worden. Ten eerste maak ik gebruik van theoretische modellen en richtlijnen voor nazorg die door de overheid of in opdracht van de overheid zijn vastgesteld. Er is nog nauwelijks wetenschappelijk onderzoek naar de effectiviteit van de organisatie van nazorg in Nederland gedaan. Een recente meta-studie telde slechts drie *peer-reviewed* wetenschappelijke artikelen op dit gebied, terwijl het kritieke belang van planning en coördinatie wordt voor het succes van nazorg steeds meer benadrukt. (Jacobs et al 2019, 2/10) Ik baseer me daarom op de eerder genoemde theoretische modellen en richtlijnen voor PSH als vergelijkingsmateriaal voor een mogelijke voorziening van nazorg aan bestuurders.

Een tweede kanttekening is dat de behoefte aan nazorg daarnaast een dynamisch gegeven is. Het belang van PSH aan getroffenen wordt breed onderkend, maar evident

is ook dat die hulpverlening nog beter kan en bovendien ook aan veranderende behoeften en problemen van betrokkenen en de omgeving zal moeten blijven aansluiten. In een recente inventarisatie van de taken en rollen van PSH wordt dit ook onderschreven. Elke gebeurtenis is weer een ‘gelegenheidspuzzel’ wat betreft de taken en rolverdeling. (Dückers 2017, 3).

Het terrein van PSH is door de jaren heen verbreed en multidisciplinair geworden. Dat vereist vooral nieuwe toepassingen in de training en planning fases bij rampen en crises binnen organisaties en bij professionals. Onderzoek wijst bovendien uit dat zowel de fases van voorbereiding en training als de acute fase hun weerslag hebben op de nazorg fase. (Jacobs et al 2019, 10).

Het relatieve gebrek aan aandacht voor effectiviteit van nazorg is opvallend, omdat gebrekkige nazorg niet alleen de direct betrokkenen raakt, maar juist ook bestuurders in het publieke domein aangerekend kan worden. (Jacobs et al 2019, 11) Dat geldt in het bijzonder voor burgemeesters, omdat zij bij wet het opperbevel voeren bij rampen- en crisesbeheersing in hun werkgebied. Verschillende burgemeesters die in crisisbeheersing te kort schoten hebben daarmee hun carrière blijvend geschaad.

De scriptie is als volgt opgebouwd. In het eerste hoofdstuk onderzoek ik de achtergrond van rampzalige gebeurtenissen in de Nederlandse geschiedenis sinds de Watersnoodramp van 1953 en hoe daarbij PSH voor eerst getroffen en vervolgens ook hulpverleners gaandeweg is ontwikkeld. In het tweede hoofdstuk presenteer ik het theoretisch kader van de onderzoeksvraag. In het derde hoofdstuk laat ik de zeven geïnterviewde burgemeesters thematisch aan het woord. In het vierde hoofdstuk koppel ik de uitkomsten van de gesprekken terug aan de theoretische kaders, om vandaar uit concrete aanbevelingen te doen als antwoord op de onderzoeksvraag.

Wat betreft methodologische verantwoording is dit onderzoek gestoeld op een waaier aan bronmateriaal. Voor nieuwsfeiten heb ik gebruik gemaakt van informatie uit de gevestigde traditionele media. Daarnaast heb ik openbare beleidsstukken rondom de organisatie van crisisbeheersing en documenten van organisaties en adviesorganen - in het bijzonder die rondom psychosociale hulpverlening (PSH) - als primaire bron van informatie gebruikt. Hieronder vallen zowel wetten, rapporten, richtlijnen als handreikingen. Tenslotte heb ik een directe aansluiting met de praktijk gezocht door middel van interviews en gesprekken met negen sleutelinformanten. Voor dit onderzoek heb ik zeven burgemeesters geïnterviewd op basis van een semigestructureerd gesprek, met gebruik van een vooraf aangeboden vragenlijst. Tevens heb ik verkennende gesprekken gevoerd met een direct betrokkene van de beroepsgroep van burgemeesters, het Nederlands Genootschap van Burgemeesters (NGB), evenals een betrokkene bij de advies- en dienstverlening aan bestuurders inzake PSH van het Instituut voor Psychotrauma (IVP).

Ten slotte, ik heb ervoor gekozen aanhalingstekens te plaatsen rondom de citaten uit mijn interviews en gesprekken met sleutelinformanten om helder inzichtelijk te maken wat mijn primair en secundair bronmateriaal is geweest. Het komt een enkele keer voor dat ik van een door mij geïnterviewde burgemeester ook een citaat uit een eerder gepubliceerd krantenartikel heb gebruikt. Ofschoon op basis van de bronverwijzing het onderscheid tussen primaire en secundaire bronnen ook te maken is, benadrukken de aanhalingstekens dat het om een citaat uit mijn interviews en gesprekken gaat.

Doel van de scriptie

Dit onderzoek zal door het pionierend karakter en de beperkte omvang de status van een verkennende studie hebben. De uitkomsten van het onderzoek heb ik niettemin beoogd te vertalen naar direct bruikbare aanbevelingen voor de betrokken instanties, waaronder het NGB en IVP, evenals Arq Nationaal Psychotrauma Centrum, waarvan IVP een partner is.

Mogelijkheden en beperkingen

Ik ben zeer erkentelijk dat zeven van de acht door mij benaderde burgemeesters hun tijd hebben willen besteden aan een interview. Het onderwerp gaat hen blijkbaar na aan het hart.

Dit onderzoek heeft verschillende beperkingen. Het was ondoenlijk om alle incidenten van de periode 2014-2019 en alle betrokken ambtsbekleders te betrekken. Ik heb een selectie gemaakt uit gebeurtenissen waarbij dodelijke slachtoffers zijn gevallen. Daarbij zijn andere ernstige voorvallen die maatschappelijke ontwrichting hebben veroorzaakt, buiten het onderzoek geraakt. Ook bleven bestuurders op het hoogste niveau bij de vliegcrash met MH17 - op wie de opgemerkte lacune in het evaluatierapport ook van toepassing kon zijn - buiten dit onderzoek. De reden daartoe was dat ik meende dat zij verder van de slachtoffers af stonden dan burgervaders/moeders, en ik niet verwachtte de premier, minister van buitenlandse zaken of leden van de koninklijke familie te kunnen spreken voor een scriptieonderzoek. Bovendien boden juist de burgemeesters de mogelijkheid om 'appels met appels te vergelijken' van bestuurders met identieke beroepen.

Ik heb er in dit onderzoek bewust voor gekozen om niet alleen louter vanuit psychische of medische blik met nazorg om te gaan. Levensvragen, bestaansoriëntaties en betekenisgeving passen even zo goed in het domein van emotionele en sociale steun, in welke (niet-)traditionele vorm men ook kiest om daar innerlijk ruimte voor te maken. Dit onderzoek behandelt geestelijke zorg dan ook als onderdeel van psychosociale ondersteuning.

Op één specifiek terrein – dat van bedreigingen en intimidatie door burgers - is sinds kort wel van nazorg aan bestuurders sprake.² Deze recent gestarte zorg bij bedreigingen en intimidatie aan bestuurders in het decentraal bestuur – waaronder ook burgemeesters vallen – blijft als onderzoeksgebied buiten de scope van dit onderzoek. Alleen waar dit relevant is, maak ik gebruik van de beleefde ervaringen met nazorg bij bedreiging van geïnterviewde burgemeesters als dit dient ter vergelijking met de omstandigheden bij rampen en crises.

Nederland is en blijft een samenleving die zelfredzaamheid hoog in het vaandel heeft. Desondanks lijkt de tijd rijp om ook eens nader te kijken naar de vraag ‘wie helpt de bestuurder?’ Vanuit de zorg aan slachtoffers en getroffen van rampen en crises heeft de samenleving gaandeweg oog gekregen voor de zorgbehoefte bij hulpverleners die zich inzetten bij rampzalige gebeurtenissen. Wellicht is nazorg aan burgervaders/moeders die hun gemeenschappen dienen in tijden van nood ook een behoefte die om invulling vraagt.

² Netwerk Weerbaar Bestuur et al, 2018. Zorg voor Politieke Ambtsdragers. Een verkenning naar verbetering van de zorg aan medewerkers in het openbaar bestuur. *Deze verkenning is gebaseerd op gesprekken met raadsleden en wethouders binnen 4 gemeenten, een bestuursadviseur, een voorzitter en een beleidsmedewerker.* <https://www.lokale-democratie.nl/netwerkweerbaarbestuur/producten-en-diensten/nazorg-handleiding> Geraadpleegd 28 april 2019;
<https://publiekdenken.nl/nieuws/algemeen/agressie-openbaar-bestuur/> Geraadpleegd 13 mei 2019

Hoofdstuk 1 Nazorg in Nederland

Als het stormt ben ik onrustig. De Watersnoodramp zit in mijn lijf en gaat er nooit meer uit (...) Die gebeurtenis staat op mijn netvlies gegrift. - Daan Schiettekatte (Anker 2018)

Terwijl we onbevangen naar de herdenking gingen beleefden wij alles opnieuw. Dan blijkt wederom dat de ramp iets heel indringends is geweest. Het vreet aan je en het beroert je ziel (...) De indringendheid waarmee de ramp je achtervolgt heb ik echt onderschat.³

“[Apeldoorn, cs] is nu tien jaar geleden, en dit jaar ben ik daar heel intensief mee bezig geweest. Dat geeft aan dat het dus wel een scherp litteken is. Als je een litteken hebt, ben je dus gekwetst of in ieder geval beschadigd geweest.” (Metz 2019)

1.1 Inleiding

Wie niet weet dat de laatste twee citaten van een bestuurder zijn, zou kunnen denken dat ze eveneens slachtoffer van een ramp zijn geweest. Daan Schiettekatte maakte de Watersnoodramp van 1953 als 13-jarige mee en vertelde er pas tegen het eind van zijn leven over. (Anker 2018) Jan Mans constateert vijf jaar na de vuurwerkramp in Enschede in 2000 dat hij als burgervader diep getroffen is geweest. Bij Rob Metz heeft de aanslag op Koninginnedag 2009, die hij als locoburgemeester meemaakte, blijvende sporen nagelaten.

In dit hoofdstuk wil ik onderzoeken hoe de historische achtergrond en maatschappelijk ontwikkelingen vanaf de jaren '50 van de vorige eeuw van belang zijn voor beantwoording van de hoofdvraag en in het bijzonder de eerste deelvraag ‘Waarom sprake zou zijn van een lacune in nazorg voor burgemeesters in Nederland?’. Ik zal onderzoeken welke behoefte aan nazorg is geconstateerd bij eerdere rampen en crises in Nederland sinds de Watersnoodramp in 1953. Dat doe ik door parallel aan de rampen-chronologie de ontwikkeling van de psychosociale hulpverlening te plaatsen.

Voorts zal ik onderzoeken om welke nazorg het gaat en hoe die is georganiseerd, eerst voor getroffenen en vervolgens ook voor hulpverleners. Dat biedt een onderzoekskader voor de tweede deelvraag: ‘In welke vorm, mate en tijdspanne zou nazorg voor burgemeesters wenselijk zijn bij rampen, crises en ingrijpende gebeurtenissen?’ In het bijzonder wil ik dieper ingaan op de definitie en inhoud van ‘emotionele en sociale steun’ bij nazorg en hoe die in de praktijk wordt aangeboden. Daarbij worden ook de maatschappelijke ontwikkelingen betrokken voor zover die relevant zijn bij deze vraagstelling.

³ <https://www.burgemeesters.nl/files/File/Crisisbeheersing/interviews/Mans.pdf>. Geraadpleegd 25 april 2019

Tenslotte wil ik onderzoeken hoe bestuurders in beeld zijn gekomen inzake nazorg. Daarbij zal ik nader ingaan op de zeer recent gestarte zorg voor bestuurders in gevallen van bedreiging en intimidatie door burgers. Deze zorg biedt eveneens een kader voor de onderzoeksvraag of in nazorg dient te worden voorzien aan burgemeesters bij rampen, crises en heftige gebeurtenissen.

1.2 Rampen, crisis en heftige gebeurtenissen vanaf 1953 en nazorg

Wat wordt doorgaans verstaan onder een ramp, crisis of heftige gebeurtenis? De *Multidisciplinaire richtlijn psychosociale hulp bij rampen en crises* uit 2014 biedt een definitie van rampen en crises die ook als basis voor dit onderzoek kan gelden. Het gaat om:

(...) gebeurtenissen die een feitelijke of dreigende dood of een ernstige verwonding met zich meebrengen, of die een bedreiging vormen voor de fysieke integriteit van de betrokkene of van anderen. Dit varieert van rampen, crises, gewelddadige berovingen, ernstige auto-ongelukken tot verkrachting. Het gaat om feitelijke, maar ook gepercipieerde dreigingen. (Dückers 2014, 5).

Zonder twijfel de grootste ramp die Nederland of Nederlanders buiten hun grondgebied in de naoorlogse tijd heeft getroffen was de Watersnoodramp van 1953, waarbij meer dan 1.800 mensen om het leven kwamen. Een journalist die 65 jaar later terug blikt constateert dat de ramp te boek staat als een collectief trauma waar destijds geen opvang en nazorg voor was. “Voor individueel leed was weinig ruimte. De mentaliteit was er een van bouw aan de toekomst, vergeet het verleden.” (Anker 2018).

Onder andere grote rampen vallen ook de vliegramp op Tenerife in 1977, waarbij 583 mensen om het leven kwamen bij een botsing van twee vliegtuigen, en die nog steeds te boek staat als de grootste ramp in de wereldwijde luchtvaartgeschiedenis. Daar was van collectieve erkenning en betrokkenheid vanuit de overheid nauwelijks sprake. Na de ramp werd geen nationale herdenking georganiseerd. Pas dertig jaar na de ramp werd een monument geplaatst bij de begraafplaats waar veel slachtoffers waren begraven, op initiatief van een stichting van nabestaanden.⁴

Door middel van hard leergeld ontstond vanaf de beginjaren '90 van de vorige eeuw maatschappelijke bewustwording van het belang van nazorg aan getroffen. De Bijlmerramp van 1992 heeft de aandacht voor psychosociale en medische nazorg bevorderd vanwege de lange en voor veel betrokkenen nadelige nasleep. Die ramp stimuleerde ook onderzoek naar gezondheidsgevolgen van rampzalige gebeurtenissen. De vuurwerkramp in Enschede in 2000 lijkt een belangrijke daaropvolgende katalysator te zijn geweest. De impact voor de maatschappij en bevolking waren groot en langdurig. Daarbij werden verschillende lessen toegepast, in het bijzonder een één-loket functie

⁴ <https://www.ad.nl/buitenland/beelden-vliegramp-tenerife-na-veertig-jaar-nog-op-ons-netvlies~abd575de/> Geraadpleegd 11 mei 2019

voor alle niet-medische problemen en geïntegreerde psychosociale nazorg, waardoor de meeste getroffen na een jaar de draad konden oppakken.⁵ De Nieuwjaarsbrand in Volendam in de nacht van 2000 op 2001, die 14 slachtoffers telde, was technisch geen calamiteit maar had proportioneel een grote maatschappelijke impact.⁶ De lokale pastoor Jan Berkhout verwierf met zijn pastorale zorg nationale bekendheid. Later zou hij bepleiten dat de kerk in rampenplannen moest worden opgenomen.⁷

Vanaf beginjaren 2000 kreeg nazorg formeel haar beslag onder de noemer psychosociale hulpverlening (PSH) als onderdeel van openbare gezondheidzorg en openbare veiligheid in wetgeving en strategische documenten. (Jacobs et al 2019, 10) Belangrijke thema's vanuit het perspectief van PSH zijn eerlijke en begrijpelijke informatie, spoedige hereniging met dierbaren, de erkenning van wat mensen hebben meegemaakt, en het tonen van oprechte betrokkenheid en medeleven. (Dückers 2017, 15) Organisatorisch wordt de psychosociale ondersteuning vorm gegeven door onder meer een één-loket functie van diensten, een fysiek informatie- en adviescentrum, een herdenkingsbijeenkomst, een monument en/of het oprichten van een zelforganisatie van getroffen. (Dückers 2017, 16). Bij recentere calamiteiten werd al deze nazorg ingezet, zoals de poging tot de aanslag op de koninklijke familie op Koninginnedag 2009 in Apeldoorn en de schietpartij in Alphen aan de Rijn in 2011.

De meest recente grote ramp die ons land heeft geraakt vond plaats buiten Nederlands grondgebied en betrof de beschieting van vlucht MH17 in het luchtruim van de Oekraïne op 17 juli 2014. Het vliegtuig was vanuit Amsterdam op weg naar Kuala Lumpur. Van de in totaal 298 doden waren 193 Nederlanders. Nederland nam een sleutelrol in wat betreft het onderzoek naar de identificatie van de slachtoffers, waartoe een forensisch centrum in de kazerne van Hilversum was ingericht. In die hoedanigheid droeg de Nederlandse regering ook verantwoordelijkheid voor het in ontvangst nemen en transport van menselijke resten naar Hilversum. Dit gebeurde middels seculiere officiële ceremonies op het vliegveld van Eindhoven, waarna een autostoet met de kisten naar Hilversum reed. Toeschouwers verzamelden zich massaal langs de wegen om hun respect te tonen. De manier waarop Nederland dit alles had georganiseerd maakte veel indruk, ook internationaal.⁸

⁵ <https://psychotraumanet.org/nl/gevolgen-van-rampen-voor-de-gezondheid-lessen-van-de-vuurwerkcramp>. Geraadpleegd 8 mei 2019. Overigens was de integratieve zorg de minst gelukte pijler van het nazorgtraject, deels om privacy redenen, en deels vanwege gewenste autonomie van zorginstellingen. De instelling van één ambulante zorginstelling voor ramp-gerelateerde psychische en sociale problemen was een geslaagder initiatief.

⁶ <https://psychotraumanet.org/nl/gevolgen-van-rampen-voor-de-gezondheid-lessen-van-de-vuurwerkcramp>. Geraadpleegd 8 mei 2019;

<https://www.nivel.nl/nl/publicatie/health-impact-volendam-fire-disaster> Geraadpleegd 18 juni 2019

⁷ https://nl.wikipedia.org/wiki/Caf%C3%A9brand_Volendam Geraadpleegd 18 juni 2019

⁸ <https://www.nrc.nl/nieuws/2014/08/06/na-mh17-is-christendom-definitief-antieke-godsdiens-a35457> . Geraadpleegd 8 mei 2019

In het evaluatierapport van de ramp is vastgesteld dat - nadat aanvankelijk de hulpverlening traag op gang was gekomen - in de nafase van deze vliegcramp op breed vlak psychosociale hulpverlening werd geboden in aansluiting bij wat nodig bleek. Met name de onderlinge coördinatie tussen betrokken instanties en gemeenten was organisatorisch een problematisch punt, hetgeen gezien de complexiteit van de ramp wellicht niet verrassend was. (Torenvlied et al 2015, 167) Bijzonder aan de ramp met vlucht MH17 was dat niet minder dan 54 burgemeesters inwoners van hun eigen gemeenten te betreuen hadden. (Jong 2016, 286).

Psychosociale nazorg beperkt zich niet tot grote calamiteiten, zoals blijkt uit de eerdergenoemde definitie in de *Multidisciplinaire richtlijn psychosociale hulp bij rampen en crises*. In het kader van dit onderzoek, dat zich richt op de periode 2014-2019, worden behalve de ramp met vlucht MH17 ook verkeersongelukken in bredere zin en familiedrama's betrokken die de afgelopen vijf jaar gemeenschappen in Nederland hebben geraakt. Onder relevante gebeurtenissen uit die periode vallen een dodelijk ongeluk met een elektronische bakfiets in Oss, andere ingrijpende ongevallen zoals met twee door noodweer getroffen vrouwen en de noodlottige dood van de twee inwonsters van Amersfoort in Panama, en verschillende gevallen van (zelf)moord binnen of buiten gezinsverband in Papendrecht, Soest en Hengelo. Meest recentelijk vond een dodelijke aanslag met mogelijk terroristische motieven in Utrecht plaats.

1.3 De maatschappelijke achtergrond van nazorg

De organisatie van nazorg heeft niet losgestaan van veranderingen en kenmerken van de Nederlandse samenleving. Met name de ontzuiling, ontkerkelijking en individualisering zijn belangrijke ontwikkelingen van de afgelopen decennia die de inrichting van nazorg mede hebben bepaald. Religie werd uit het openbaar domein verdrongen en naar de privésfeer verwezen. Traditionele christelijke gemeenschappen slonken terwijl het multiculturalisme en religieus pluralisme als gevolg van migratiestromen juist toenamen. (Zonderop 2018, 142) De beelden van de openbare seculiere rouwuitingen na de vliegcramp MH17 ontlokten bij een Nederlandse predikant in Londen de uitspraak: "Nederland is definitief een post-christelijk land geworden".⁹

Daarnaast is in Nederland de 'zelfredzaamheidsgedachte' vanuit het individu centraal gaan staan in de visie op nazorg. Het theoretische kringenmodel dat voor nazorg gebruikt wordt gaat er van uit dat mensen zelf het incasseringsvermogen en de veerkracht hebben om zowel in de acute fase als nafase de gebeurtenissen het hoofd kunnen bieden, met hulp in de privésfeer van partner, familie of vrienden, of van naaste collega's. Doorgaans wordt gebruik gemaakt van de veronderstelling dat de overgrote meerderheid van mensen hiertoe in staat is. (Dückers 2014, 24).

⁹ <https://www.nrc.nl/nieuws/2014/08/06/na-mh17-is-christendom-definitief-antieke-godsdien-1407244-a35457> Geraadpleegd 8 mei 2019

1.4 De organisatie van psychosociale nazorg bij rampen, crises en heftige gebeurtenissen

Zoals eerder in dit hoofdstuk al kort werd geschetst, is vanuit de praktijk rondom psychosociale zorg bij rampen en crisis gaandeweg professionalisering, ervaring en kennis opgebouwd. Sinds de beginjaren 2000 is psychosociale nazorg bij rampen geïncorporeerd als een openbare gezondheids- en veiligheidsverantwoordelijkheid in zowel wetgeving als strategische documenten. (Jacobs 2019, 10) Dat wordt hieronder nader uitgewerkt.

Bij wet is de organisatie rondom rampen en crises in Nederland geregeld in de Wet Veiligheidsregio's. Nederland is sinds 2010 verdeeld in 25 veiligheidsregio's – die elk bestaan uit een cluster van gemeenten - waarin meerdere besturen en diensten samenwerken inzake onder meer brandweer, openbare veiligheid en rampen- en crisisbeheersing. Vóór 2010 was de Wet Rampen en Zware Ongevallen van kracht, waarin uitvoering van taken per provincie was geregeld. Het bestuur van de veiligheidsregio stelt minimaal eens per vier jaar plannen vast voor risico-inschatting, beleid en aanpak van rampen en crises. Burgemeesters nemen een belangrijke taak voor rekening wanneer een ramp zijn/haar gemeente treft.¹⁰

De burgemeester heeft het opperbevel in geval van een ramp of van ernstige vrees voor het ontstaan daarvan. Degenen die aan de bestrijding van een ramp deelnemen, staan onder zijn bevel.¹¹

Vooruitlopend op de aankomende regionale indelingen was al in 2009 een referentiekader voor Regionale Crisisplannen opgesteld. Daarin kwamen de behoeften en problemen van de getroffen burger centraal te staan. In het document wordt gesteld dat hulpverlening in de nafase tot dan toe over veel verschillende loketten was verdeeld, en bovendien was georganiseerd vanuit het aanbod van de beschikbare diensten in plaats vanuit de vraag van getroffenen. Daartoe had de stichting Impact, een landelijk kennis- en adviescentrum voor psychosociale zorg en veiligheid bij schokkende gebeurtenissen, het modelplan Nafase ontwikkeld om de brede scope van vaak langdurige nazorg direct en gecoördineerd te laten verlopen. Het modelplan Nafase werd gedragen door alle belangrijke koepels, zoals Geestelijke Gezondheidszorg (GGZ) Nederland, Gemeentelijke of Gemeenschappelijke Gezondheidsdienst (GGD) Nederland, Geneeskundige Hulpverleningsorganisatie in de Regio (GHOR), Raad van Kerken, stichting Juridisch Loket, Vereniging Nederlandse Gemeenten en nog vele anderen. Alle stakeholders, onder wie ook de getroffenen en zorg- en dienstverleners die werden ingezet bij rampen, waren betrokken bij het modelplan.¹²

¹⁰ <https://wetten.overheid.nl/BWBR0027466/2019-01-01> Geraadpleegd 1 mei 2019. Indien niet nader beschreven, worden alle verwijzingen naar burgemeesters in dit onderzoek in een seksneutrale betekenis bedoeld.

¹¹ <https://wetten.overheid.nl/BWBR0027466/2019-01-01> Geraadpleegd 1 mei 2019

¹² <https://www.ifv.nl/kennisplein/Documents/200811-referentiekader-regionaal-crisisplan.pdf>

Het onderdeel psychosociale hulpverlening (PSH) werd verder uitgewerkt in de *Multidisciplinaire richtlijn psychosociale hulp bij rampen en crises* uit 2014. De samenstellers hadden gebruik gemaakt van zowel wetenschappelijke kennis als praktijkervaring. Ofschoon het als basisdocument de standaarden voor PSH bij rampen en crises aanreikte, stelden de samenstellers zich bescheiden op. Ze beschouwden het document als een ‘vertrekpunt’, met de mogelijkheid dat nieuwe inzichten en veranderende omstandigheden tot aanpassingen zouden leiden. (Dückers 2014, 3).

Belangrijk uitgangspunten van deze *Richtlijn* zijn dat hulp altijd context- en tijdsbepaald dient te zijn en dat het overgrote deel van de mensen over natuurlijke veerkracht en zelfredzaamheid beschikt, zoals in de vorige sectie van dit hoofdstuk al werd genoemd. Het overgrote deel van mensen die getroffen zijn kan zich in zowel acute als nafase van een ontwrichtende gebeurtenis zonder enige professionele hulp redden. (Dückers 2014, 6-7). Het kringenmodel weerspiegelt deze uitgangspunten en zal als een theoretisch kader voor dit onderzoek worden gebruikt, zoals in hoofdstuk 2 nader wordt uitgelegd.

1.5 Psychosociale nazorg versus geestelijke/pastorale nazorg

In de *Multidisciplinaire Richtlijn voor Psychosociale Hulpverlening (PSH) bij Rampen en Crises* staat PSH gedefinieerd als “alle ondersteuning en zorg gericht op het psychisch welbevinden en de gezondheid van getroffenen die door de gebruikersdoelgroep van deze richtlijn wordt verleend, zowel in de acute fase als in de nafase en zowel gericht op het collectief als op het individu.” (Dückers 2014, 6) PSH wordt grofweg onderverdeeld in praktische, emotionele en sociale, en medische ondersteuning:

- basishulp (veiligheid, medische zorg, eten, drinken, medicatie, onderdak);
- informatie (over de gebeurtenis, de stand van zaken, het lot van dierbaren, mogelijke stressreacties);
- emotionele en sociale steun (luisterend oor, betrokkenheid, erkenning);
- praktische hulp (administratie, huishouden, juridisch advies, financiële ondersteuning);
- zorg bij gezondheidsklachten (preventie, signaleren, diagnose en behandeling). (Dückers 2014, 6).

Dit onderzoek naar nazorg voor bestuurders richt zich met name op de mogelijke behoeften aan emotionele en sociale steun, die wordt omschreven als ‘luisterend oor, betrokkenheid, erkenning’. Het laat de andere behoeften en problemen zoals basishulp,

informatie, praktische hulp en zorg bij gezondheidsklachten grotendeels buiten beschouwing. (Dückers 2014, 6).

Geestelijke verzorging ofwel pastorale zorg is als discipline in de *Multidisciplinaire richtlijn* voor getroffen en op de achtergrond geraakt. In dit document staat de beroepsgroep Vereniging van Geestelijk Verzorgers (VGVZ) als betrokken organisatie niet genoemd. (Dückers 2014, 77-78). Dat is opvallend want al in 2011, drie jaar voor de *Multidisciplinaire richtlijn* uitkwam, was de Handreiking *Rampenspirit - Zorg voor de Geest* gepubliceerd. Daarin stond vermeld dat geestelijke verzorging in Nederlandse rampen- en crisisplannen een rol inneemt, die is gebaseerd op ervaringen met rampen als de Bijlmerramp, de Nieuwjaarsbrand in Volendam, de vuurwerkramp in Enschede en de aanslag bij Apeldoorn. Ook werd daarin verwezen naar bepaalde regionale rampenplannen, met name in Eindhoven, Rotterdam en Groningen. (Dückers & Rooze 2011, 73). En voorafgaande deze Handreiking behoorde de Raad van Kerken, in het eerdergenoemde referentiekader Regionale Crisisplannen van 2009, nog tot één van de koepelorganisaties.

Met ‘Handreiking’-status neemt geestelijke of pastorale nazorg in de hiërarchie van strategisch documenten een bescheiden plaats in. Wouter Jong van het Nederlands Genootschap van Burgemeesters bevestigt in een interview dat de Handreiking geen directieve kracht heeft gehad. De Handreiking geeft daarentegen wel nuttige informatie, zoals over het organiseren van een herdenking, zeker wanneer gemeenten getroffen zijn die dat niet eerder hebben meegemaakt, aldus Jong. (Jong 2019).

Inderdaad zijn verschillende praktijken die zichtbaar waren bij recente rampen terug te vinden in de *Rampenspirit - Zorg voor de Geest*. Een voor dit onderzoek relevante illustratie is de oproep om via openbaar bestuur en hulpverlening – zowel direct tijdens als ook nog jaren na een ramp – verbinding te maken met het publiek en medeleven te tonen met getroffen en dank te betuigen aan hulpverleners. Op gemeentelijk niveau kan dat door de burgemeester of korpsschef; op landelijk niveau is dat middels een persconferentie door de premier, een lid van de koninklijke familie of onderzoekscommissie mogelijk. (Dückers & Rooze 2011, 81). Dat brengt in herinnering hoe kabinetsleden en leden van de koninklijke familie na de ramp met vlucht MH17 de aankomst van vluchten met menselijke resten en herdenkingsbijeenkomsten ceremonieel bijwoonden. Ook komen bij speciale herdenkingsmomenten van eerdere rampen interviews met (loco)burgemeesters in de media om terug te blikken middels een persoonlijk verhaal.¹³

¹³ Bijvoorbeeld: <https://www.destentor.nl/apeldoorn/voor-burgemeester-de-graaf-sluit-het-boek-van-drama-apeldoorn-nooit-elke-seconde-op-mijn-netvlies-gebrand~ae05373f5/> Geraadpleegd 30 april 2019; <https://www.destentor.nl/apeldoorn/loco-burgemeester-metz-moest-overeind-blijven-in-de-chaos-ik-heb-zitten-huilen-s-nachts~a26c1cc2/> Geraadpleegd 30 april 2019

1.6 Na getroffen, ook hulpverleners

Sinds de eeuwwisseling is ook de behoefte aan ondersteuning voor hulpverleners onderkend. Dat geldt zowel voor heftige gebeurtenissen als het dagelijks werkveld. Zo signaleren de auteurs van een studie naar de praktische uitwerking van psychosociale ondersteuning bij ambulance, brandweer, politie en Defensie dat “een positieve verandering die in alle geüniformeerde diensten te constateren is, is dat er de afgelopen tien jaar aandacht is gekomen voor de mogelijke negatieve effecten die het werk kan hebben op de mensen achter het uniform”. (Hojtink et al 2012, 51).

Zelfs leidinggevend van geüniformeerde hulpverleners komen in aanmerking voor ondersteunende achterwacht. In de *Richtlijn psychosociale ondersteuning geüniformeerden* wordt vermeld dat speciale aandacht nodig is voor de opvang van leidinggevend. (Te Brake 2012, 26).

In het geval van rampen en crises komt ondersteuning voor de hulpverleners aan bod in de *Multidisciplinaire richtlijn voor psychosociale hulpverlening* van 2014. Nazorg aan hulpverleners werd desondanks in het evaluatierapport over de crisisbeheersingsorganisatie na de vliegramp met vlucht MH17 op 17 juli 2014 een punt van zorg genoemd. “Nazorg voor medewerkers die zijn betrokken bij de crisisbeheersing is wisselend en niet altijd afdoende georganiseerd.” (Torenvlied et al 2015, 305).

Direct beschikbare opvang vanuit verschillende hoeken is van groot belang bij geüniformeerden, blijkt in de praktijk. De spreekwoordelijke ‘koffietafel’ wordt genoemd om het hecht teamverband van naasten en collega’s te duiden dat met name bij ambulancepersoneel en brandweer leeft. (Hojtink et al 2012, 46/47). Bij politie dragen leidinggevend en georganiseerde collegiale steun verantwoordelijkheid voor de eerste opvang. (Hojtink et al 2012, 48). Bij Defensie wordt daarentegen vanuit de werkgever juist aandacht aan de familie besteed omdat die vaak offers maakt voor het werk van de militair. Daarnaast neemt de “geestelijke verzorger een belangrijke plek in binnen de organisatie doordat deze voor iedereen ongeacht religie beschikbaar is en geen verantwoording af hoeft te leggen binnen de organisatie. Dit biedt voor militairen een veilig klimaat om over problemen te praten”. (Hojtink et al 2012, 49).

Opvallend is dat bij geüniformeerden de ondersteunende rol van geestelijk verzorgers expliciet onderdeel van psychosociale hulpverlening (PSH) vormt, terwijl die in de *Multidisciplinaire richtlijn* een marginale rol speelt. Een mogelijke reden is dat de Dienst Geestelijke Verzorging bij wet is geïncorporeerd bij Defensie. Van de vier praktijksuccessen die in deze studie worden belicht, betreffen twee ervan de inzet van geestelijke verzorgers, zowel bij Defensie als bij de politie van Amsterdam-Amstelland. (Hojtink et al 2012, 51).

Sindsdien wordt geestelijke verzorging bij de politie op grotere schaal ingezet. In 2019 werd besloten tot uitbreiding van de geestelijke verzorging in het politiecorps conform cao-afspraken voor elk van de 15 eenheden.¹⁴ Bovendien zal een aparte geestelijk verzorger voor de staf korpsleiding worden geworven, evenals voor de Politieacademie en het Politiedienstencentrum. De motivatie voor dit besluit is voor dit onderzoek waardevol om voluit te citeren, omdat hierop ook in de interviews met burgemeesters zal worden ingegaan.

Politiemedewerkers hebben geregeld te maken met heftige zaken die indruk maken. Het werk brengt ze in een positie waardoor indringende (morele) vragen kunnen opkomen. Heb ik wel goed gehandeld? Past de manier waarop ik handelde wel bij mij? Hert (sic) zijn ervaringen waarin de medewerker tegen de grenzen van werk en leven aanloopt, waarin het incasseringsvermogen op de proef wordt gesteld, de eigen identiteit in het geding is. Soms brengen deze ervaringen, of een opeenstapeling daarvan, iemand uit evenwicht, of zet het op zijn minst aan tot denken.

Niet alles valt praktisch op te lossen: het vraagt van de medewerker om betekenis te geven aan zijn of haar ervaringen. Geestelijke Verzorging omvat professionele begeleiding, hulpverlening en advisering bij zingeving en levensbeschouwing. De geestelijk verzorger is de specialist die hierin ondersteunt, door persoonlijke gesprekken, groepsbijeenkomsten en deskundigheidsbevordering. Aandacht voor zingeving in het politiewerk kan bijdragen aan vakmanschap, verzuimpreventie en stabiel en betrokken blijven in het werk.¹⁵

1.7 Waardoor zijn bestuurders in beeld gekomen inzake nazorg?

Terwijl ondersteuning van medewerkers en hulpverleners bij heftige gebeurtenissen en in het dagelijks werkveld meer gemeengoed werd, is gaandeweg ook de vraag omtrent nazorg aan bestuurders gerezen. In het geval van burgemeesters begon dat na de vuurwerkramp in Enschede in 2000. Vanwege die ervaring had toenmalige burgemeester Mans een netwerk voor collega's opgezet voor onderlinge steun, dat later is opgegaan in het Nederlands Genootschap voor Burgemeesters (NGB). Het NGB stimuleert onderlinge collegiale verbinding vanwege het "eenzame" karakter van het beroep. (Jong 2019).

Pas recentelijk zijn bestuurders in strategische documenten in beeld gekomen inzake nazorg. Die lacune in nazorg voor bestuurders was een opmerkelijke conclusie van het evaluatie rapport over de crisisbeheersingsorganisatie na het neerhalen van vlucht MH17 boven Oekraïne op 17 juli 2014. (Torenvlied et al 2015, 167):

¹⁴ <https://www.politie.nl/nieuws/2019/januari/22/00-politie-werft-geestelijk-verzorgers.html>
Geraadpleegd 14 mei 2019

¹⁵ <https://www.politie.nl/nieuws/2019/januari/22/00-politie-werft-geestelijk-verzorgers.html>
Geraadpleegd 14 mei 2019

Nazorg voor medewerkers die zijn betrokken bij de crisisbeheersing is wisselend en niet altijd afdoende georganiseerd. Nazorg voor bestuurders is, opmerkelijk genoeg, niet geregeld. (Torenvlied et al 2015, 305).

Nazorg voor medewerkers en bestuurders. Het aanbod van nazorg voor medewerkers die waren betrokken bij de crisisbeheersing rond vlucht MH17 is sterk wisselend georganiseerd. Een opvallende uitkomst van dit evaluatieonderzoek is dat nazorg voor bestuurders niet is geregeld. (Torenvlied et al 2015, 309).

Omdat bij deze ramp zo vele burgemeesters betrokken waren ligt het voor de hand dat de constatering van het rapport ook voor een belangrijk deel deze ambtsdragers in kwestie betrof. Dit valt samen met een trend van een nieuw aantredende generatie van burgemeesters die met meer openheid en kwetsbaarheid hun ambt uitoefenen. (Jong 2019).

De focus op burgemeesters in dit onderzoek is bewust gekozen. Burgemeesters hebben bij wet het opperste bevel bij incidenten die hun werkgebied treffen. Ze verrichten daarbij een taak waarin een bijzondere persoonlijke inzet wordt verwacht en tegelijkertijd liggen ze onder een vergrootglas vanwege hun verantwoordelijkheid en verantwoordingsplicht. Ze zijn bestuurlijk en maatschappelijk boegbeeld en hebben tegelijkertijd bijzondere nabijheid tot slachtoffers en nabestaanden.

Het zijn juist de rampen, crises en andere schokkende gebeurtenissen die bij betrokken bestuurders grote impact hebben.

“Als je burgemeesters vraagt wat zijn nou de incidenten, als je terug kijkt op je carrière, die de meeste indruk maken, dan zijn dat de MH17-achtige situaties en waar kinderen om het leven komen en dergelijke.” (Jong 2019).

Rampen, crises en heftige gebeurtenissen zijn bovendien vaak gezichtsbepalend voor het werk van een bestuurder. Het zijn de omstandigheden waarbij het wel of niet adequaat handelen voor een bestuurder veel gevolgen kan hebben voor de eigen publieke reputatie en carrière. Een treffende illustratie is dat de burgemeester van Maastricht, een stad waarvan één burger aan boord van MH17 was geweest, niet direct van vakantie terugkeerde en vervolgens in sociale media werd bekritiseerd. (Jong 2016, 291). Pregnanter was de nasleep voor de burgemeester van Haaksbergen na een ongeluk met een Monstertruck in 2014, waarbij drie mensen omkwamen en 28 anderen gewond raakten. De burgemeester, Hans Gerritsen, werd een jaar later gedwongen zijn functie neer te leggen omdat hij de vergunning voor de truck ook na de ramp nog had verdedigd. Vanuit de raad werd hem onder meer gebrek aan zelf-reflecterend vermogen aangewreven.¹⁶ In 2011 trad Wim Denie af als burgemeester in Moerdijk omdat hij in

¹⁶ <https://www.nrc.nl/nieuws/2015/05/27/burgemeester-haaksbergen-biedt-excuses-aan-raad-geeft-hem-zware-onvoldoende-a1415988> Geraadpleegd 8 mei 2019

gebreke was gebleven qua professionaliteit en communicatie bij een schadelijke bedrijfsbrand.¹⁷

Een Crisishandreiking van het NGB geeft een bloemlezing van praktische instructies die zijn verzameld sinds 2005. Daarin worden enkele alinea's gewijd aan de persoonlijke invloed van een crisis op de bestuurders. Die tips zijn onder meer dat men die impact niet moet onderschatten en bevatten het advies "eigen feedback" te organiseren. Daarbij wordt met name de partner als betrokkene genoemd bij bijvoorbeeld herdenkingen of begrafenissen. Burgemeesters wordt voorts aangeraden een persoonlijk logboek bij te houden om "zaken letterlijk en figuurlijk een plek te geven". Daarnaast wordt geadviseerd de *peer* expertise in te schakelen van het NGB en collega's.¹⁸

Nazorg voor bestuurders zelf bij rampen en crises blijft buiten beeld in deze crisishandreiking van het NGB zolang er geen sprake is van bedreiging aan het adres van bestuurders. In het document wordt daarentegen wel aandacht gevraagd voor de persoonlijke verwerking van eigen medewerkers. De Crisishandreiking stelt voor een afsluitende bijeenkomst te organiseren voor eigen medewerkers. De aangewezen persoon om die bijeenkomst te leiden is de burgemeester.¹⁹ Deze laatste wordt dus geacht voor zichzelf te zorgen.

Met de constatering van ontbrekende nazorg voor bestuurders na de ramp met MH17 adviezen uit 2015 is weinig gedaan. Ook voor Jong in zijn functie als directeur crisisbeheersing van het NGB is onduidelijk waarom die constatering rondom de nasleep van ramp met MH17 indertijd werd gedaan.

"Waarom dan dat rapport? Hebben ze het gemist of alleen gezegd 'het is er niet'? Een week of drie na de MH 17 hebben we nog aangeboden aan de meer dan 50 burgemeesters of ze behoefte hadden aan een sessie waarin we hen een keer bij elkaar brengen om met elkaar ervaringen te delen. Daar was geen behoefte meer aan." (Jong 2019).

Onduidelijk is dus of het gebrek aan georganiseerde nazorg als een lacune wordt ervaren. Dat het niet is georganiseerd staat buiten kijf. Bedrijfs-opvangteams (BOT) zoals bij de politie of brandweer bestaan niet voor bestuurders.²⁰ Behalve bij nieuw aantredende burgemeesters zijn coaches – waar in bijvoorbeeld het bedrijfsleven veel

¹⁷ <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/115761/Denie-burgemeester-af-in-Moerdijk>

Geraadpleegd 12 juni 2019

¹⁸ https://www.burgemeesters.nl/sites/www.burgemeesters.nl/files/File/Crisisbeheersing/docs/Crisishandreiking%20NGB_0.pdf pp. 1-40 m.n. p.12. Geraadpleegd 1 mei 2019

¹⁹ https://www.burgemeesters.nl/sites/www.burgemeesters.nl/files/File/Crisisbeheersing/docs/Crisishandreiking%20NGB_0.pdf pp. 1-40 m.n. p.12 en p. 31. Geraadpleegd 1 mei 2019

²⁰ Met uitzondering van raadleden van Onderzoeksraad voor de Veiligheid. Dit orgaan heeft sinds enige tijd een Team Collegiale Opvang. OVV maakt tevens gebruik van IVP, partner van Arq voor specialistisch psychotrauma. Email van Sara Vernooij, OVV, 3 mei 2019.

gebruik van wordt gemaakt – als achterwacht voor deze ambtsdragers afwezig. (Jong 2019).

Dat de conclusie rondom de ontbrekende nazorg van bestuurders bij rampen niet is opgevolgd, blijkt weinig verrassend vanuit meta-perspectief op de ontwikkeling van zorg bij rampen gedurende de afgelopen decennia. Er wordt doorgaans veel geëvalueerd maar vervolgens weinig mee gedaan, blijkt uit in de introductie genoemde meta-studie naar de organisatie van psychosociale nazorg bij rampen. Juist het gebrek aan een systematische aanpak van evaluaties is een zwakke schakel in de ontwikkeling van nazorg. (Jacobs et al 2019, 10).

Niettemin is sinds kort de zorg voor politieke ambtsdragers -onder wie ook burgemeesters- in andere omstandigheden wel op de agenda gekomen. In het meest recente rapport Staat van Bestuur, dat in maart 2019 werd gepubliceerd, blijkt dat burgemeesters, wethouders en raadsleden regelmatig worden geconfronteerd met agressie, geweld, intimidatie en bedreiging. Volgens dit onderzoek heeft 43% van de burgemeesters hier ervaring mee, 40% van wethouders en 28% van raadsleden.²¹ Door buitensporige bedreigingen vanuit het criminele circuit moesten verschillende burgemeesters onderduiken, met grote persoonlijke inbreuk op hun levens en naaste betrokkenen.²² De symbolische ‘Bedreigde Burgemeester’ kreeg in januari 2019 de Macchiavelli-prijs toegekend.²³

De zorg voor politieke ambtsdragers kreeg eerder dit jaar concreet vorm. Op 3 april 2019 is een nieuw team, Ondersteuningsteam (OT) Weerbaar Bestuur, officieel van start gegaan. Dit team – dat bestaat uit vertrouwenspersonen van het Nederlands Genootschap van Burgemeesters, de Nederlandse Vereniging voor Raadsleden en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties – biedt per regio een netwerk van *peers*/ambtsgenoten en experts aan ter ondersteuning op de gebieden van beveiliging, rechtshulp en nazorg.²⁴ Voorts maakte op 27 april 2019 minister Grapperhaus van Veiligheid en Justitie in een brief aan de Tweede Kamer bekend dat hij de maximale straf voor bedreiging van burgemeesters en andere bestuurders per wet wil verhogen van twee jaar naar vier jaar.²⁵

²¹ <https://www.arq.org/nl/nieuws/ondersteuningsteam-van-start-voor-politieke-ambtsdragers-na-intimidatie-bedreiging?position=0&list=ip7VlwzPJfZjRXfhziGYCxtgnzUlqwDkzP9DduzuYy8> Geraadpleegd 28 april 2019

²² <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2019/04/27/gevangenisstraf-voor-bedreiging-naar-drie-jaar> Geraadpleegd 27 april 2019

²³ <https://www.ad.nl/binnenland/machiavelliprijs-voor-bedreigde-burgemeester~a030d185/> Geraadpleegd 25 april 2019

²⁴ <https://www.arq.org/nl/nieuws/ondersteuningsteam-van-start-voor-politieke-ambtsdragers-na-intimidatie-bedreiging?position=0&list=ip7VlwzPJfZjRXfhziGYCxtgnzUlqwDkzP9DduzuYy8> Geraadpleegd 28 april 2019

²⁵ <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2019/04/27/gevangenisstraf-voor-bedreiging-naar-drie-jaar> Geraadpleegd 27 april 2019

In een eerder verkennend onderzoek naar zorg voor bestuurders bij bedreigingen werd de problematiek in kaart gebracht en zijn aanbevelingen gedaan.²⁶ Op gemeentelijk bestuursniveau worden burgemeesters samen met de Commissaris van de Koning en griffier als sleutelfiguren beschreven. Wanneer de burgemeester zelf slachtoffer is, wordt verwezen naar de griffier, gemeentesecretaris en de Commissaris van de Koning voor een ondersteunende rol. Het betreft een eerste publicatie waarin opgeroepen wordt monitoring voor nazorg op latere termijn en evaluatie om te leren hoe de geboden opvang en ondersteuning kan worden verbeterd. Ook in deze ernstige problematiek wordt verondersteld dat “de meeste mensen” op eigen veerkracht zonder blijvende klachten kunnen herstellen.²⁷

1.8 Conclusie

Concluderend kan worden gesteld dat nazorg voor getroffen en van rampen, crises en ontwrichtende gebeurtenissen de afgelopen decennia vorm heeft gekregen door lessen die vanwege tekortkomingen in de praktijk werden geleerd. De structuur en professionalisering van nazorg is niet los te zien van maatschappelijke achtergronden zoals ontkerkelijking, individualisering en de idee van zelfredzaamheid van burgers. Dat lijkt ertoe hebben geleid dat voor de in de *Multidisciplinaire Richtlijn* beschreven ‘multidisciplinaire’ aanpak van nazorg een vernauwde definitie wordt gehanteerd van psychosociale hulpverlening en nazorg aan getroffen, waarbij traditionele geestelijke of pastorale zorg formeel een bescheiden rol speelt.

De behoefte aan nazorg en ondersteuning voor hulpverleners is sinds de eeuwwisseling onderkend, zowel bij heftige gebeurtenissen als in het dagelijks werkveld. Intensieve collegiale ondersteuning is een belangrijk onderdeel van de achterwacht. Opvallend is dat bij geüniformeerden de ondersteunende rol van geestelijk verzorgers expliciet onderdeel van psychosociale hulpverlening vormt. Ook voor leidinggevenden in de geüniformeerde dienstverlening – met name in het leger en bij politie - is voorzien in zorg voor het geestelijk en psychisch welzijn.

Gaandeweg is ook de vraag omtrent nazorg aan bestuurders gerezen bij rampen, crises en schokkende gebeurtenissen. Burgemeesters hebben sinds beginjaren 2000 eerst een informeel netwerk en later formeel genootschap gevormd voor collegiale ondersteuning. Langs deze weg worden tips, adviezen en ervaringen uitgewisseld. Van formele nazorg bij rampen en crises is geen sprake. Daarentegen is sinds dit jaar wel zorg ingericht bij intimidatie en bedreiging aan het adres van bestuurders.

²⁶ Netwerk Weerbaar Bestuur et al, 2018. Zorg voor Politieke Ambtsdragers. Een verkenning naar verbetering van de zorg aan medewerkers in het openbaar bestuur. *Deze verkenning is gebaseerd op gesprekken met raadsleden en wethouders binnen 4 gemeenten, een bestuursadviseur, een voorzitter en een beleidsmedewerker.* <https://www.lokale-democratie.nl/netwerkweerbaarbestuur/producten-en-diensten/nazorg-handleiding> Geraadpleegd 28 april 2019;

<https://publiekdenken.nl/nieuws/algemeen/agressie-openbaar-bestuur/> Geraadpleegd 13 mei 2019

²⁷ <https://www.lokale-democratie.nl/netwerkweerbaarbestuur/producten-en-diensten/nazorg-handleiding> Geraadpleegd 28 april 2019

Tegelijkertijd wordt duidelijk dat in de loop van tijd steeds een veranderende betekenis wordt gegeven aan hetgeen psychosociale nazorg en ondersteuning behelst. Anno 2019 is deze invulling en toepassing van psychosociale nazorg en ondersteuning nog steeds 'werk in uitvoering'.

Hoofdstuk 2 Theoretische Kaders van het Onderzoek

In dit hoofdstuk worden de theoretische kaders gepresenteerd van de onderzoeksvraag ‘Als de bestaande lacune in psychosociale nazorg, waaronder ook geestelijke nazorg, voor bestuurders bij rampen, crises en heftige gebeurtenissen dient te worden opgevuld, hoe kan in die thans ontbrekende nazorg worden voorzien in het geval van burgemeesters?’

2.1 De theoretische modellen van nazorg

Als theoretische basis worden in dit onderzoek de modellen gebruikt die in alle georganiseerde nazorg in Nederland worden toegepast. De eerste is het zogenaamde ‘kringenmodel’. Zoals ik eerder heb aangegeven is afgelopen decennia de psychosociale hulpverlening en nazorg aan zowel getroffen en als hulpverleners op gang gekomen. Het kringenmodel is daarbij voor beide groepen uitgewerkt, die ik ter vergelijking gebruik voor mijn onderzoek.

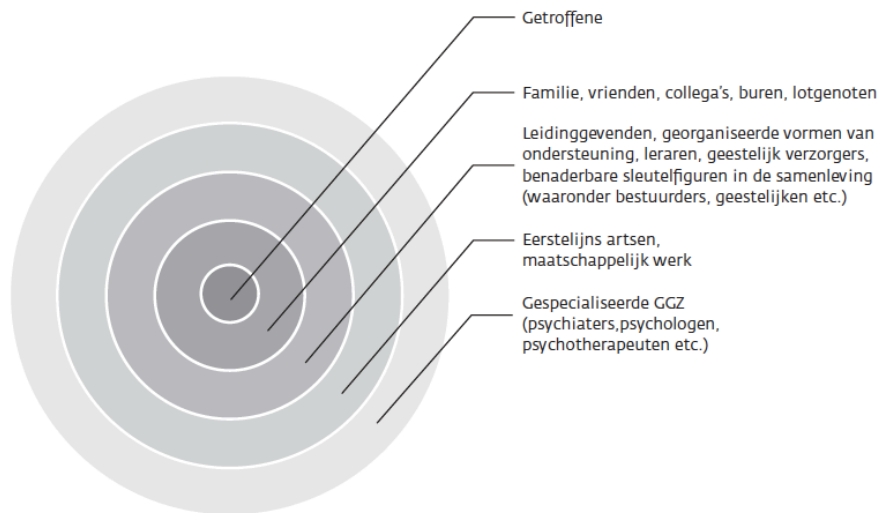
Het kringenmodel vormt de basis van de *Multidisciplinaire richtlijn psychosociale hulp bij rampen en crises* voor slachtoffers, nabestaanden en andere getroffen en uit 2014.

Het is gestoeld op de heersende ‘zelfredzaamheidsgedachte’ van het individu, die in eerste instantie zèlf verantwoordelijk is voor het eigen herstel bij en na heftige gebeurtenissen. (Dückers 2014, 25) Doorgaans wordt gebruik gemaakt van de aanname dat het overgrote deel van de mensen hiertoe in staat is. Zodra hulp nodig blijkt, wordt dat gefaseerd ingezet naar steeds meer professionele ondersteuning.

De afbeelding van het kringenmodel (zie hieronder) geeft weer hoe de getroffen kring omgeven is met partijen die een rol vervullen in de ondersteuning en zorg. De eerste kring bestaat uit naasten, familie, lotgenoten (andere overlevenden en/of nabestaanden), vrienden en sommige collega’s van de getroffen en. Ze staan direct bij de getroffen en zijn bij uitstek beschikbaar om basishulp, sociale en emotionele steun, en praktische hulp te verlenen. In de tweede kring zijn sleutelfiguren die iets verder van de getroffen en staan, hoewel ze nog goed benaderbaar zijn. Dit kunnen leidinggevend en zijn, georganiseerde vormen van ondersteuning zoals bedrijfs-opvangteams (BOT), een leraar of inspirerende steunfiguren uit de samenleving zoals een bestuurder of geestelijke. Dit is ook de kring waarin de burgemeester zèlf fungeert als sleutelfiguur voor getroffen en bij rampen en crises. De ondersteuning uit tweede kring is aanvullend en vervangt niet de normale ondersteuning van getroffen en door mensen in de eerste kring. Zowel in eerste als tweede kring staan mensen om getroffen en heen die kunnen signaleren of de getroffen en zelfredzaam genoeg is om de gebeurtenis te verwerken. (Dückers 2014, 25).

Uitgangspunten van de multidisciplinaire richtlijn PSH

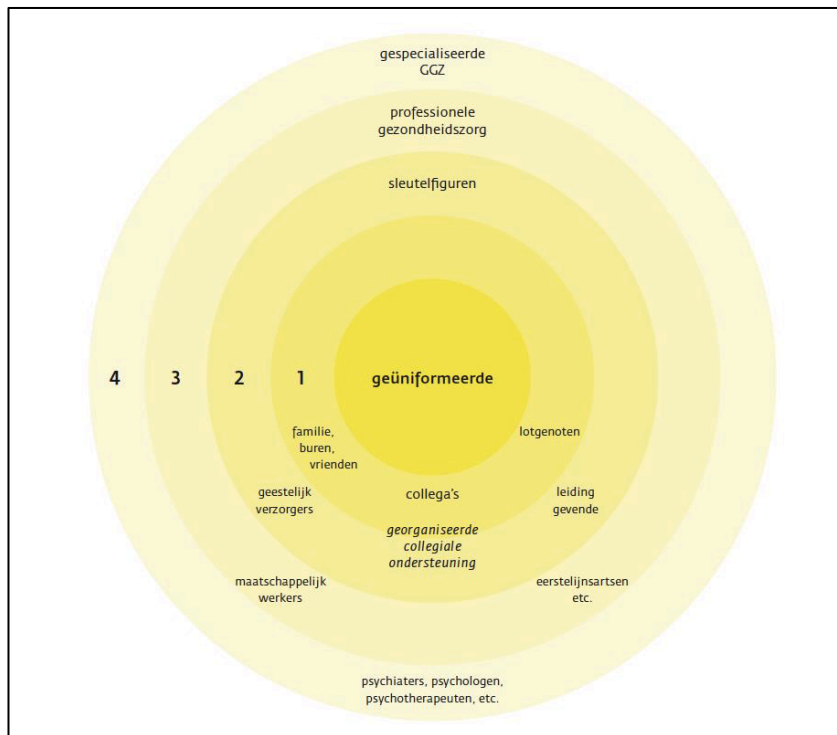
De kern van de multidisciplinaire richtlijn PSH is terug te voeren op een aantal belangrijke principes. De zelfredzaamheidsgedachte neemt daarbij een centrale plek in. Onderzoek onderschrijft de gedachte dat het gros van de mensen veerkrachtig is. Dat wil zeggen in staat om zonder ondersteuning met de complexiteit van een ramp om te gaan. Toch zullen er mensen zijn die klachten ontwikkelen waarbij professionele hulp nodig is. Het kringenmodel (Gersons, 2005; Impact, 2010; afbeelding 1) sluit daarop aan.

Afbeelding 1.1 Het kringenmodel voor getroffenen. Bron: *Multidisciplinaire richtlijn psychosociale hulp bij rampen en crises* (Dückers 2014, 26).

Vanaf de derde kring bevindt de getroffene zich in het professionele zorgcircuit. Huis- en bedrijfsartsen en andere zorgprofessionals kunnen passende eerstelijns hulp bieden. Mocht er sprake zijn van complexe, aanhoudende psychische of psychosociale problematiek, dan komt de getroffene terecht in de vierde kring met specialistische zorg. (Dückers 2014, 25).

In overwegend dezelfde vorm werd met het kringenmodel (zie afbeelding 1.2 hieronder) in de *Richtlijn psychosociale ondersteuning geüniformeerden* (ook kortweg aangeduid als *Richtlijn Geüniformeerden*) uit 2012 eerder al de standaard beschreven voor psychosociale hulp binnen organisaties 'in uniform', waaronder de brandweer, politie, ambulance en Defensie. Een vervolgstudie getiteld *Richtlijn Geüniformeerden, Psychosociale ondersteuning bij ambulance, brandweer, politie en Defensie. Een verkennende studie*, vergelijkt de praktische uitwerking van het kringenmodel bij elk van deze hulpverlenende organisaties. (Hoijtink et al 2012). Een belangrijk uitgangspunt van ondersteuning aan geüniformeerde hulpverleners is dat er verhoogd risico bestaat van werkuitval en stress-gerelateerde gezondheidsklachten. (Te Brake 2012, 3).

Afbeelding 1.2. Het kringenmodel voor geüniformeerden. Bron: *Richtlijn Geüniformeerden, Psychosociale ondersteuning bij ambulance, brandweer, politie en Defensie. Een verkennende studie* (Hojtink et al 2012, 2).

Als dit theoretische kringenmodel wordt toegepast op getroffen en hulpverleners, dan zou het ook toepasbaar kunnen zijn op bestuurders. Dit uitgangspunt vormt de basis van de vraagstelling van dit onderzoek in de gesprekken met de burgemeesters. Zij komen immers ook met de ramp of crisis in aanraking zoals hulpverleners dat doen. In deze gesprekken heb ik de bestuurders geplaatst in het centrum van deze kring. Dan vormt de eerste directe kring die van familie, vrienden en collega's; in een tweede kring zijn leidinggevend, andere ondersteuners, geestelijk verzorgers, of anderen die voor een bestuurder een rol van sleutelfiguur kunnen vervullen. Daarbuiten vormen zich nog twee kringen van medisch & sociale en psychologische ondersteuning.

Een belangrijk onderscheidend kenmerk van bestuurders en ambtsdragers als burgemeesters is dat ze doorgaans 'op eenzame hoogten' staan. Het burgemeesterschap wordt een 'eenzaam beroep' genoemd, omdat iedereen in de gemeenschap naar deze persoon kijkt voor leiderschap, richtingsbepaling, en aansturing van een bestuurlijk apparaat. Tegelijkertijd wordt van een burgervader/moeder verwacht dat deze het gedeeld gevoel van de gemeenschap over de gebeurtenis vertolkt en empathie kan tonen.

In de interviews met burgemeesters wordt veel tijd besteed aan de invulling van het kringenmodel. Die is niet op voorhand duidelijk en kan per persoon verschillen. Zowel in de eerste als tweede kring kan een hiaat worden ervaren in de mogelijke ondersteuningwens van burgemeesters.

Wie fungeren als naaste collega's, *peers* en sleutelfiguren? Omdat burgemeesters immers zelf sleutelfiguur zijn, is een andere sleutelfiguur wellicht niet voorhanden. In het eerste hoofdstuk is gerefereerd aan het verkennend onderzoek betreffende zorg voor bestuurders in situaties van intimidatie en bedreigingen. Daarin worden de gemeentesecretaris, griffier en Commissaris van de Koning genoemd als degenen tot wie de burgemeester zich kan wenden. In de interviews wordt de burgemeesters gevraagd hoe zij de toegankelijkheid tot deze drie functionarissen ervaren bij rampen, crises en heftige gebeurtenissen. Tevens wordt gevraagd of er persoonlijke zaken zijn die ze niet met familie, vrienden of collega's zouden willen bespreken.

Naast het kringenmodel gebruikt de *Multidisciplinaire richtlijn* het 'paraboolmodel' dat gericht is op de optimale afweging tussen afwachten en ingrijpen. In de vraagstelling van het onderzoek maak ik ook gebruik van dit paraboolmodel om te onderzoeken welk moment volgens burgemeesters optimaal is om actief nazorg aan te bieden, als ze daar behoefte aan hebben. In het paraboolmodel wordt het zogenaamde BOB principe toegepast. BOB staat voor Beeldvorming, Oordeelsvorming en Besluitvorming. In die eerste twee stappen in het proces kan dan worden bepaald "welke (aanvullende) PSH-interventies wenselijk en redelijk zijn." (Dückers 2014, 27) Aan de burgemeesters wordt gevraagd aan te geven wie een aangewezen persoon zou zijn om in gevallen van rampen en crises een beeld en oordeel te vormen over de wenselijkheid en eventuele noodzaak van psychosociale hulpverlening of andere nazorg.

Naast het kringenmodel en paraboolmodel wordt in de *Multi-disciplinaire richtlijn* het 'kwaliteitsmodel' van evaluatie gepresenteerd als standaard voor de organisatie van PSH bij rampen en crises. (Dückers 2014, 28) Zoals in het voorgaande hoofdstuk al is geduid wordt blijkens een metastudie naar de organisatie van nazorg veel evaluatie gebruikt, maar schort het in de praktijk aan toepassing van de lessen die hebben kunnen bijdragen aan een verbetering van toekomstige PSH. (Jacobs et al 2019, 10) Dat onderstreept hoezeer evaluatie en daadwerkelijke uitvoering van resultaten een plaats dient te hebben bij de mogelijke voorziening van nazorg aan bestuurders.

2.2 Geestelijk welzijn bij en na rampen en crises

Wat kunnen we verstaan onder geestelijk welzijn bij en na rampen en crises? In de vraagstelling van de gestructureerde interviews met burgemeesters wordt onderscheid gemaakt tussen psychologische en geestelijke nazorg, omdat geestelijke verzorgers in de standaarden in de tweede kring worden geplaatst en psychologische begeleiding als professionele zorg in de vierde kring staat. Dat is opvallend omdat psychologische en geestelijke zorg dicht bij elkaar kunnen liggen en zelfs elkaar kunnen overlappen.

Het beroep geestelijk verzorger heeft enige toelichting. Het hart van geestelijke verzorging is de contingentie, wat de mens als het ware 'toe valt'. Het zijn ervaringen waarbij de kwetsbaarheid van het leven overduidelijk aanwezig is. Daardoor kunnen mensen die door onverwachte, heftige gebeurtenissen getroffen worden - zowel in

positieve als negatieve zin - tot existentiële vragen komen. Volgens de beroepsstandaard van geestelijke verzorger staat het beroep als volgt gedefinieerd:

Geestelijk verzorgers komen in beeld als de vanzelfsprekende orde van het alledaagse leven wordt doorbroken; in situatie van leven en dood, bij afscheid en verlies; bij ervaringen van grote verbondenheid of juist verlatenheid, en bij ethische vragen. Zij zijn deskundig in het omgaan met levensvragen, zingeving, spiritualiteit en ethische afwegingen. (VGZ 2016, 7).

Het vak psychologie en de specialisatie psychiatrie zijn vanwege de verschillende stromingen en visies minder goed in een korte definitie te vatten. Een basisberoep is de gezondheidszorgpsycholoog die als takenpakket de diagnostiek, indicatiestelling en behandeling van uiteenlopende psychische aandoeningen, variërend van enkelvoudig tot matig complex, heeft.²⁸ Psychologen en psychiaters worden als professionele hulpverleners bij de nazorg bij rampen en crises betrokken wanneer complexe psychische of psychisch-sociale problemen aanhouden. (Dückers 2014, 25).

Een harde scheidslijn tussen psychologie en geestelijk verzorging is niet altijd te trekken. Dijkstra (2007) probeert die verschillen als volgt te duiden. Het meest onderscheidende verschil is of levensvragen mét of zónder spirituele of religieuze context worden geduid. Daarnaast is het vaak ook een kwestie van accenten. Voor een geestelijk verzorger is het primaire referentiekader de levensbeschouwing en de al dan niet wetenschappelijk doordinking daarvan; het secundaire referentiekader is psychologische kennis. Voor een psychotherapeut is het primaire referentiekader de 'school' van psychologie waarin hij/zij is opgeleid; het secundaire referentiekader is de zingevingsdimensie en levensbeschouwelijke kennis voor zover hij/zij zich daartoe wil verhouden. (Dijkstra 2007, 42).

Ook thematisch zijn er veel raakvlakken tussen psychologie en geestelijke verzorging. Wat mensen overkomt gaat vaak samen met heftige emoties. Ganzevoort (2007) benoemt de thema's die zowel een sterkte psychologische als theologische component hebben, te weten verlies, woede en geweld, schuld en schaamte, en angst en verlangen. (Ganzevoort 2007, 263).

Ganzevoort rangschikt gebeurtenissen, in het bijzonder verlieservaringen, naar mate van toenemende intensiteit als volgt: ingrijpende gebeurtenissen, crises en traumata. (Ganzevoort 2007, 290-297) Ze verschillen in een aantal opzichten en vooral in mate van beheersbaarheid. (Ganzevoort 2007, 291) Verlieservaringen zijn mogelijk verdrietige, maar niet erg ingrijpende gebeurtenissen; een crisis betreft ingrijpende

²⁸ De GZ-Psycholoog. Beroepsprofiel (2018). Uitgave van de Nederlandse Vereniging voor Gezondheidszorgpsychologie (NVGzP) en het Nederlands Instituut van Psychologen (NIP). In: <https://www.nvgzp.nl/wp-content/uploads/2018/06/Brochure-De-GZ-psycholoog-juni-2018-compleet-160x230mm.pdf> Geraadpleegd 17 juni 2019

gebeurtenissen die een keerpunt kunnen zijn in iemands leven; bij trauma's gaat het om ervaringen die diep ingrijpen met een vaak lange nasleep. (Ganzevoort 2007, 291) Een crisis kan voorts op drie niveaus worden ervaren. De eerste laag is de gebeurtenis die de aanleiding vormt. De tweede laag is de psychische crisis, en de derde is zingeving- of existentiële vraag naar betekenis. (Ganzevoort 2007, 294).

In de interviews met burgemeesters wordt nader ingegaan op die niveaus van verwerking en onderscheid gemaakt tussen de psychische en zingevingdimensies van hun verwerkingsproces. Dat is bedoeld om een basis te leggen voor de inhoud van de mogelijke ondersteuningswens. Voor de zingeving- en levensbeschouwelijke kaders maak ik gebruik van het model van Mooren.

Daarnaast richt ik me op enkele bijzondere complicaties die bij professionele hulpverleners en geüniformeerden ook als risicofactoren zijn aangemerkt. De eerste is het verschijnsel 'compassion fatigue', ofwel de mentale uitputting die bij overmatige blootstelling aan lijdende mensen kan ontstaan. De tweede is 'moral injury', een letsel dat kan ontstaan bij blootstelling aan heftige gebeurtenissen of norm-overschrijdende zaken, dat naast post-traumatische stress stoornis (PTSS) in het leger groeiende erkenning krijgt.

2.3 De dimensies van zingeving volgens het model van Mooren

Om een zo helder mogelijk onderscheid te maken tussen eventuele psychologische en geestelijke hulpvragen maakt dit onderzoek gebruik van het model van Mooren. (Mooren 1998, 193-205; Mooren 2011/12, 60-64) Bij contingentie – zoals rampen, crises en heftige gebeurtenissen – kan iemands kijk op het leven aangetast worden, op een of meer van de terreinen van wereldbeeld, levensperspectief, moraal, mensbeeld en visie op lijden. Mooren ontwikkelde een conceptueel model voor zingeving die zowel alledaagse als levensbeschouwelijke zingeving en de wisselwerking tussen deze twee tot uitdrukking brengt. (Mooren 1998, 198).

Mooren benoemt in zijn model vijf kaders van zingeving waarmee mensen door cognitieve (zelf-)regulatie op basis van hun levensovertuigingen aan hun leven structuur, richting en bedoeling kunnen geven. Deze vijf kaders, wereldbeeld, levensperspectief, moraal/ethiek, mens/zelfbeeld en hanteerbaarheidsnotie kunnen voor onderzoek en analyse apart worden benoemd, terwijl ze in werkelijkheid nauw met elkaar verweven zijn (Mooren 1998, 204; Mooren 2011/12 , 61).

Het eerste is het element van het wereldbeeld, dat staat voor iemands voorstelling van de werkelijkheid en verklaring waarom gebeurtenissen plaatsvinden. Dit kan een religieus wereldbeeld zijn of een individueel gevormd wereldbeeld. Vanuit dit kader kan de werkelijkheid als begrijpelijk worden ervaren wanneer ervaringen in dit beeld passen. (Mooren 1998, 199-200; Mooren 2011/12, 61).

Het tweede zingevingaspect is levensperspectief in de vorm van doelgerichtheid. Dat kan variëren van grote levensvisies en concrete doelen in het dagelijks leven tot de rust van een welverdiende oude dag. Wanneer bij ons de behoefte aan doelgerichtheid voldoende wordt vervuld wordt dat als betrokkenheid bij wat we doen en bij de wereld waar we in leven. (Mooren, 1998, 200; Mooren 2011/12, 62).

Het derde zingevingaspect is het kunnen handelen in lijn met eigen waarden en normen en die ook ondersteund worden door breder geldende morele en ethische visies. Dat zal leiden tot een ervaring van gemoedsrust. (Mooren, 1998, 201; Mooren 2011/12, 63).

Het vierde zingevingaspect is de ervaring van iemand dat zijn bestaan positieve waarde heeft. Dat kan op individuele en collectieve basis als deel van een groep zijn. Als dat zelfbeeld gunstig is en bovendien past bij mensbeeld van de culturele omgeving, kan een positief gevoel van eigenwaarde kan ontstaan. (Mooren, 1998, 201; Mooren 2011/12, 63)

Tenslotte, het vijfde zingevingaspect betreft het gevoel of geloof dat iemand enige controle heeft over de vormgeving van zijn bestaan. Dat maakt dat gebeurtenissen als hanteerbaar worden ervaren, wat een gevoel van competentie opleveren. (Mooren 1998, 201-202; Mooren 2011/12, 64).

2.4 Het verschijnsel ‘compassion fatigue’ na een ramp of crisis

In deze verkennende studie betrek ik ook de vraag of in hoeverre het verschijnsel ‘compassion fatigue’ de burgemeesters in de uitoefening van hun ambt, vooral bij rampen en crises, parten kan spelen. Een burgervader/moeder staat beroepsmatig dichtbij en te midden van de gemeenschap en komt bij thuisbezoeken kort na heftige gebeurtenissen in direct contact met mensen op de meest kwetsbare momenten in hun leven. Daarnaast verlenen burgemeesters als sleutelfiguur ook nazorg aan hulpverleners en directe eigen medewerkers.

Er is nog niet veel onderzoek gedaan naar de effecten van de ontmoeting met getraumatiseerde mensen, maar ‘compassion fatigue’ en ‘burn-out’ zijn twee risicofactoren die hulpverleners parten kunnen spelen. (Ganzevoort 2007, 320). Zoals bekend is van andere hulpverleners kan dit tot mentale uitputting lijden. In de handreiking *Rampenspirit* bijvoorbeeld komt zelfzorg aan bod voor geestelijk verzorgers (Dückers 2011, 38).

In de gesprekken met burgemeesters komen mogelijke risico’s aan bod die tot mentale overbelasting kunnen leiden. Hen wordt gevraagd hoe ze het ervaren om naderhand opnieuw met de heftige gebeurtenissen in aanraking te komen, bijvoorbeeld door herdenkingen of nieuwsfeiten. Daarnaast wordt gevraagd naar de aard en duur van het contact met getroffen en nabestaanden, en of dit wel eens als te kort of te lang wordt ervaren. Ook wordt onderzocht wat het met de bestuurder doet om te ervaren dan

mensen nog lang onder de gevolgen van een ramp of crisis lijden. Dit is bedoeld om een inventarisatie te maken hoe intensief en langdurig de betrokkenheid van bestuurders is bij de nazorg voor getroffen en nabestaanden. Dat kan mee helpen bepalen hoe nazorg voor bestuurders vorm kan worden gegeven als deze ondersteuningwens blijkt te bestaan.

2.5 Het verschijnsel ‘moral injury’ na een ramp of crisis

Een tweede risicofactor dat ik in dit onderzoek betrek is in hoeverre kwaadaardigheid of een schuldvraag in een ramp of crisis de burgemeesters raakt in hun eigen verwerkingsproces. In het bijzonder richt ik me op ‘moral injury’, een letsel dat kan ontstaan bij blootstelling aan moreel kwetsende zaken of schokkende gebeurtenissen. Trauma kan worden opgelopen zowel bij slachtoffers van heftige gebeurtenissen als bij mensen die er getuige van zijn geweest. De ervaring met krijgsmacht-pastoraat leert dat het ondergaan, plegen of aanschouwen van geweld vragen oproept van zowel psychologische als ook existentiële en ethische aard. (Ganzevoort 2007, 332).

In het Amerikaanse leger is na de ontdekking van PTSS in de nasleep van de oorlog in Vietnam in de jaren '70 van de vorige eeuw inmiddels ook meer kennis en ervaring opgedaan op het gebied van ‘moral injury’ (‘moreel letsel’). Er zijn meerdere definities van deze term, die werd verfijnd naarmate meer kennis en ervaring werd opgedaan. Algemeen kan worden gesteld dat trauma in zijn verschillende vormen diepere wonden kan slaan dan fysieke of psychologische, en ‘zielswonden’ kan veroorzaken die moeilijker of niet te helen zijn. (Carey et al 2018, 1218).

Recentere studies tonen dat de term verder is uitgebreid dan het ondergaan, plegen of aanschouwen van geweld. In onderstaande definitie wordt ook het aanschouwen van de nasleep van gewelddadige gebeurtenissen als mogelijke oorzaak van moreel letsel aangewezen:

“Military moral injury is a recent term that describes the ancient insight that, in addition to physical wounds, war wounds the souls of those who, in combat, transgress otherwise deeply held values related to human life because they kill and maim one another and often innocent civilians. In contrast to the physiological manifestations of post-traumatic stress, moral injury is best described as arising from potentially morally injurious experiences such as perpetrating, failing to prevent, or bearing witness to acts that transgress deeply held moral beliefs and expectations . . . [and may also include] bearing witness to the aftermath of violence and human carnage”. (Ramsay 2018, 108).

Bij de behandeling van ‘moral injury’ en in wetenschappelijke studies hierover wordt zowel internationaal als in Nederland steeds meer vanuit multidisciplinair perspectief gewerkt. In recente Amerikaanse wetenschappelijk literatuur zijn onderzoeken gepresenteerd waarin ‘moral injury’ vanuit een combinatie van psychologische en

levensbeschouwelijke benadering wordt behandeld.²⁹ Onder veteranen van de Nederlandse strijdkrachten vindt in 2019 een stille pilot plaats waarin zowel psychologische als geestelijke zorg evenals yoga en mindfulness worden ingezet.³⁰

Dit onderzoek betreft de vraag of, en zo ja in hoeverre, bij burgemeester sprake kan zijn van ‘moral injury’. Burgemeesters bezoeken een plaats van een ramp zodra dat mogelijk is. Bij gewelddadige gebeurtenissen als familiedrama’s of het neerhalen van vlucht MH17 komen ze in aanraking met getroffen en nabestaanden en zijn ze mogelijk blootgesteld aan de nasleep van gewelddadige gebeurtenissen. Bij rampen of crises kan vanwege een schuldvraag ook maatschappelijke kritiek op de overheid of op het handelen van de bestuurder sprake zijn. In de interviews met burgemeesters wordt gevraagd in hoeverre deze bijkomende effecten, die de gebeurtenissen een extra morele dimensie geven, de persoonlijke verwerking van de gebeurtenissen hebben beïnvloed.

2.6 Richtlijn voor geüniformeerde hulpverleners als baken en basis

De *Richtlijn Psychosociale Ondersteuning Geüniformeerden* kan in dit onderzoek als baken en basis dienen voor aanbevelingen voor de mogelijke praktische invulling van nazorg voor bestuurders. (Te Brake 2012). De *Richtlijn* behandelt drie fasen in de psychosociale ondersteuning aan geüniformeerden: preparatie, collegiale ondersteuning en monitoring, en zo nodig doorverwijzing naar professionele zorg. (Te Brake 2012, 4) Met name de fasen ‘organisatie’ en ‘monitoring’ (en in mindere mate de voorfase ‘preparatie’) zijn hiervoor relevant.

Enkele belangrijke adviezen die specifiek op deze ‘hoog risico’-beroepsgroepen van toepassing zijn, kunnen van toepassing zijn op de inrichting en vormgeving van mogelijke nazorg voor bestuurders, als daar behoefte aan zou zijn. Ze staan hieronder vermeld en gesorteerd per thema:

Organisatie en leiding

- De eindverantwoordelijkheid voor de zorg en ondersteuning vanuit de organisatie dient goed te zijn geregeld. (Te Brake 2012, 91).

²⁹Carey&Hodgson zien moreel letsel als een bio-psycho-sociaal-spiritueel syndroom. In: Carey LB, Hodgson TJ, Krikheli L, Soh RY, Armour AR, Singh TK, and Impiombato CG. 2018. “Moral Injury, Spiritual Care and the Role of Chaplains: An Exploratory Scoping Review of Literature and Resources.” *Journal of Religion and Health* 55 (4): 1218–45.

Zie ook: Pearce, Michelle, Kerry Haynes, Matalia R. Rivera, Harold G. Koenig (2018). “Spiritually Integrated Cognitive Processing Therapy: A New Treatment for Post traumatic Stress Disorder That Targets Moral Injury.” *Global Advances in Health and Medicine Volume 7 (2018):1-7*. DOI: 10.1177/2164956118759939;

<http://moralinjuryproject.syr.edu/about-moral-injury/> Geraadpleegd 3 januari 2019

³⁰ Gesprek met Erwin Kamp, Hoofd Dienst Humanistische Geestelijke Verzorging, Ministerie van Defensie, 16 oktober 2018. Met een team voert Kamp 2019 een stille pilot met veteranen uit, waarbij een waaier aan disciplines wordt ingezet.

-De top/het strategisch niveau van de organisatie dient zich te committeren aan een goede psychosociale nazorg door de georganiseerde collegiale ondersteuning, door middel van een duidelijke positionering hiervan binnen de organisatie. (Te Brake 2012, 92).

-Een leidinggevende kan niet tegelijk ook collegiale ondersteuning doen omdat de functionele relatie de vertrouwelijkheid in de weg kan staan.

Collegiale ondersteuning

-Het nut van het uitwisselen van ervaringen, mogelijk via interregionaal, intraregionaal of multidisciplinair overleg, wordt benadrukt. (Te Brake 2012, 93).

-De coördinatie wordt idealiter bij één persoon gelegd. Die dient zo hoog mogelijk in de organisatie te zijn gepositioneerd; onafhankelijk te zijn; en naast de hiërarchische lijn te kunnen adviseren (Te Brake 2012, 92).

-Er is een voorkeur voor eigen hulpverleners binnen de organisatie. (Te Brake 2012, 127).

-Het kan nuttig zijn intern bij te houden wat een geüniformeerde heeft meegemaakt. (Te Brake 2012, 127).

-Collegiale ondersteuning binnen de eigen regio of organisatie heeft de voorkeur. (Te Brake 2012, 127).

Praktische invulling van georganiseerde collegiale ondersteuning

-De globale fasering van gesprekken door collegiale ondersteuning wordt als volgt aangeraden. Het eerste gesprek niet onmiddellijk maar enkele dagen na het incident dienen plaats te vinden. Een tweede gesprek zou na vier tot zes weken en een derde gesprek na drie maanden volgen. (Te Brake 2012, 144).

-Een lijst van bespreekpunten kan tijdens een gesprek worden langsgelopen met collegiale ondersteuning. Daarin komen met name aandachtspunten van psychologische gesteldheid en functioneringsgedrag aan de orde. (Te Brake 2012, 100/102) Het gebruik van klinische screeningslijsten met als doel het 'klinisch afturven' van klachten wordt in collegiale omgeving afgeraden. (Te Brake 2012, 145).

-Pas als collegiale ondersteuning of de geestelijk verzorger niet meer voldoende blijkt, komt verwijzing naar professionele hulpverleners op gang. Daar kan al na vier weken na de gebeurtenis sprake zijn. Dat kan binnen en buiten de organisatie geregeld zijn en verschilt per organisatie en per regio. (Te Brake 2012, 100).

-Er bestaan screeningscriteria voor diagnostische gebruik door (GGZ-) professionals om na te gaan of mensen klachten hebben, kunnen ontwikkelen, of in een later stadium de klachten blijven houden. (Te Brake 2012, 100-101).

Algemene aanbevelingen

-Er is geen pasklare oplossing voor cumulatieve effecten van herhaaldelijke blootstelling aan heftige gebeurtenissen. Daarvoor zal maatwerk nodig zijn. (Te Brake 2012, 102).

2.7 Samenvatting

In dit hoofdstuk zijn de theoretische kaders gepresenteerd voor het onderzoek, die thematisch in een vragenlijst aan burgemeesters zijn verwerkt. Ik heb het kringenmodel voor getroffen en hulpverleners gepresenteerd als basis voor een kringenmodel voor bestuurders. In de interviews wordt burgemeesters gevraagd hoe ze zich vanuit de zelfredzaamheidsgedachte kringsgewijs zelf hebben omgeven met partijen voor ondersteuning en zorg, en welke mate van steun ze daarin vinden. Dat zal antwoorden helpen geven op de vraag of er sprake is van een lacune in nazorg vanuit het perspectief van de burgemeesters zelf. Daarnaast heb ik het paraboolmodel voor de timing van eventuele steunvoorziening uiteengezet, waarnaar burgemeesters eveneens wordt gevraagd. Tenslotte heb ik het kwaliteitsmodel betreffende het belang van evaluatie kort aangestipt, dat meegenomen zal worden in de aanbevelingen.

Omdat ik in psychosociale ondersteuning nadrukkelijk ook geestelijke zorg betrek, heb ik enkele theoretische concepten gepresenteerd voor gebruik in de semigestructureerde interviews. Middels die gerichte vragen wil ik onderzoeken of burgemeesters al dan niet een behoefte aan psychologische dan wel levensbeschouwelijke nazorg verwoorden, of wellicht een combinatie van beide.

Psychologische en geestelijke zorg kunnen elkaar kunnen overlappen. Opvallend aan het kringenmodel is dat geestelijke/pastorale verzorging in de tweede kring en specialistische geestelijke gezondheidszorg in de vierde, buitenste kring staan. Ik poog daar toch onderscheid tussen te maken met hulp van het model van Mooren om te onderzoeken in hoeverre burgemeesters hun ervaringen in kaders van zingeving plaatsen.

Voorts heb ik vanwege de unieke rol die burgemeesters in hun samenleving spelen enkele bijzondere complicaties bij dit onderzoek betrokken, die bij professionele hulpverleners en geüniformeerden ook als risicofactoren zijn aangemerkt. De eerste is het verschijnsel ‘compassion fatigue’, ofwel de mentale uitputting die bij overmatige blootstelling aan lijdende mensen kan ontstaan, omdat burgemeesters nazorg aan zowel getroffen burgers als hulpverleners en hun eigen medewerkers verlenen bij rampen en crises. De tweede is ‘moral injury’, een zielswond die kan ontstaan bij blootstelling aan onder meer de nasleep van gewelddadige gebeurtenissen of moreel kwetsende zaken, waarmee burgemeesters ook geconfronteerd worden in hun beroep. De burgemeesters wordt in de interviews naar beide gevraagd.

Ten slotte heb ik een aantal adviezen uit de *Richtlijn Geüniformeerden* samengevat die als basis en baken kunnen dienen voor mogelijke aanbevelingen van de inrichting en vormgeving van nazorg voor bestuurders, als daar behoefte aan zou zijn. Daarop wordt in het vierde hoofdstuk nader ingegaan.

Hoofdstuk 3 De Burgemeesters aan het Woord

3.1 Inleiding en achtergrond van de interviews met zeven burgemeesters

In de maanden mei en juni 2019 heb ik interviews afgenomen aan de hand van een vaste vragenlijst met zeven burgemeesters. In chronologische volgorde betrof het de burgemeesters van Oss, Hengelo, Hilversum, Amersfoort, Soest, Papendrecht en Utrecht. De selectie van de geïnterviewde kandidaten had plaats gevonden op basis van zoekcriteria ‘crisis’, ‘ramp’ en ‘familiedrama’ in Nederlandse gemeenten van 2014 tot en met voorjaar 2019. Op basis van die nieuwsfeiten heb ik acht burgemeesters benaderd. Van hen stemden zeven in om aan dit onderzoek mee te werken. Een achtste burgemeester besloot op basis van prioriteitenbepaling niet mee te doen aan dit onderzoek.

Met uitzondering van één interview hebben alle gesprekken plaatsgevonden op het kantoor van de burgemeesters; het interview met burgemeester Broertjes van Hilversum is vanwege agendaconflicten telefonisch afgenomen. In een enkel geval is ook per email schriftelijk aanvullende informatie ingewonnen. Alle interviews zijn opgenomen en soms compleet, soms gedeeltelijk waar relevant, getranscribeerd. Deze primaire informatie is, in overleg met de geïnterviewde(n), beschikbaar voor nadere wetenschappelijke doeleinden.

Waar mogelijk heb ik de burgemeesters geïdentificeerd in onderstaande weergave van specifieke thema's die besproken zijn. Omdat de burgemeesters bijzonder openhartig spraken heb ik besloten de uitspraken van persoonlijke of anderszins gevoelige aard te anonimiseren. In zulke gevallen maak ik gebruik van de term ‘hij’ in een sekseneutrale betekenis. De alomvattende concluderende uitspraken van elke burgemeester over de vraag of nazorg nodig werd geacht en zo ja, in welke vorm, heb ik doelbewust als citaten opgenomen, omdat deze belangrijk zijn voor de beantwoording van de centrale onderzoeksvraag.

De heftige gebeurtenissen die nieuwswaardig waren tussen 2014 en 2019 worden hieronder zo chronologisch mogelijk kort vermeld en waar van toepassing, benoem ik ook andere ingrijpende kwesties die burgemeesters zelf te berde brachten. In Amersfoort vonden in 2014 verschillende achtereenvolgende drama's plaats. Twee jonge vrouwen werden gedood bij een blikseminslag en twee jonge vrouwen bleken na een maandenlang zoektocht in Panama te zijn verongelukt.³¹ Tijdens het interview met

³¹ <https://www.nu.nl/binnenland/4044364/twee-vrouwen-van-20-overleden-blikseminslag-in-amersfoort.html> Geraadpleegd 1 mei 2019;
<https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/families-in-verklaring-kris-en-lisanne-zijn-verongelukt~bedfe774/> Geraadpleegd 1 mei 2019

burgemeester Lucas Bolsius bleek ook dat in datzelfde jaar een raadslid zelfmoord had gepleegd. (Bolsius 2019).

Het neerhalen van de vlucht MH17 boven de Oekraïne in 2014 had de gemeente Hilversum naar rato van aantal slachtoffers ten opzichte van de grootte van de gemeente het hardst getroffen. Drie gezinnen kwamen daarbij om. Hilversum huisvestte daarnaast het forensisch onderzoeksteam in een voormalige kazerne waar de lichamelijke resten van de ramplaats maandenlang werden onderzocht. Burgemeester Pieter Broertjes ving samen met raadsleden, ambtenaren, wethouders en enkele nabestaanden elk van de tien autotransporten vanuit vliegveld Eindhoven aan de poort van de kazerne op. (Broertjes 2019)

Soest was de woonplaats van een vrouw die in 2017 voor het hoofdkantoor van Rabobank in Utrecht werd doodgestoken. In het interview refereerde burgemeester Rob Metz ook aan een moord op een vrouwelijke inwoner van Soest in het voorjaar van 2019, die leek te zijn gepleegd door de partner. Metz was bovendien de wethouder met portefeuille veiligheid en getuige van de poging tot aanslag op de koninklijke familie op Koninginnedag 2009. Metz heeft daarnaast te maken gehad met bedreigingen vanuit het criminele circuit.³²

In Hengelo was een familiedrama in 2017 de aanleiding voor een interview met burgemeester Sander Schelberg, waarbij een eenjarige peuter door de partner van de moeder dermate ernstig was mishandeld dat ze overleed. Daarnaast kwam in het interview een langstlepend conflict ter sprake met een echtpaar dat gekant is tegen de aanwezigheid van een dagopvang voor gehandicapte kinderen naast hun huis. Tevens speelde in die periode de fabriekssluiting van een voor de lokale economie cruciale werkgever.³³

In Papendrecht vond een familiedrama plaats in 2018 waarbij een vader zijn partner en kinderen ombracht, brand stichtte en daarna door zelfdoding omkwam. Tijdens het gesprek benoemde burgemeester Aart-Jan Moerkerke tevens een inmiddels opgeloste burenruzie waarbij hij zelf betrokken was.³⁴

In Oss vond in 2018 een spoorwegongeluk plaats met een gemotoriseerd voertuig dat bekend staat als de Stint. Daarbij kwamen vier jonge kinderen om het leven. Het

³² <https://soestercourant.nl/lokaal/burgemeester-rob-metz-nog-lang-niet-klaar-soest-569844> Geraadpleegd 3 mei 2019; Interview met Rob Metz, 29 mei 2019

³³ <https://www.tubantia.nl/hengelo/22-jaar-cel-voor-gewelddadige-dood-xaja-1-uit-hengelo~a0060694/> Geraadpleegd 24 april 2019; <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/hoe-dit-stel-jarenlang-tevergeefs-vocht-tegen-de-overlast-van-een-gehandicaptencentrum~b7831582/> Geraadpleegd 18 mei 2019; Interview met Sander Schelberg, 17 mei 2019

³⁴ <https://www.ad.nl/dordrecht/burgemeester-papendrecht-de-namen-julia-esther-en-mordechai-werden-in-ons-geheugen-gegrift~a45bdedd/> Geraadpleegd 24 april 2019; Interview met Aart-Jan Moerkerke, 29 mei 2019

ongeluk werd veroorzaakt door technische mankementen van de Stint.³⁵ Burgemeester Wobine Buijs-Glaudemans werd later verkozen tot burgemeester van het jaar vanwege haar optreden tijdens en na het spoodrama.³⁶

In Utrecht vond in het voorjaar van 2019 een aanslag in een tram plaats waarbij vier mensen omkwamen. Of het om een terroristisch gemotiveerde daad ging, was ten tijde van het gesprek met burgemeester Jan van Zanen evenmin als bij het ter perse gaan van dit onderzoek nog onduidelijk.³⁷

3.2 Persoonlijke beleving bij en na rampen, crises of schokkende gebeurtenissen

Geen van de burgemeesters spreekt tegen dat hun ambt een ‘eenzaam beroep’ kan zijn, juist bij rampen en crises wanneer van hen tegelijk leiderschap empathie en verwoording van een gedeeld gevoel verwacht. Metz noemt het burgemeesterschap een bijzonder en zwaar vak:

“Het is een gekke baan hoor, burgemeester zijn. Je moet verschillende rollen hebben. Opperbevelhebber bij een ramp. Dan sta je boven de mensen, hiërarchisch gezien. Je bent natuurlijk burgervader/moeder. Dan sta je tussen de mensen. Je bent ook mediamanager, voor de duiding van het collectief gevoel van verwerking van een gebeurtenis. Ik vind dat die rol van mediamanager weer anders is want je moet ook je eigen reputatie daarin managen. Het is een vak dat bij je binnenkomt; wat dat betreft is er parallel met geestelijke verzorging. Je kan dit niet doen van het bakje ‘in’ naar bakje ‘uit’. Het is iets wat via je menselijk systeem gaat.” (Metz 2019).

In de acute fase van een ramp of crisis die hun gemeenste treft functioneren alle geïnterviewde burgemeesters goed. Ze spreken van verantwoordelijkheid, plichtsbefef, beroepsmatige ervaring en eerder gevolgde training om een crisis of ramp tot een goed einde te brengen. Ze ervaren tegelijk ook veel steun van hun medewerkers van het gemeentehuis en van bij de gebeurtenis betrokken professionele hulpverleners. Behalve een enkele traan heeft geen van de burgemeesters in de dagen van en direct na een ingrijpende gebeurtenis psychische last ervaren. Ook is er op dat moment geen behoefte aan persoonlijke ondersteuning of zorg buiten de kring van naasten, familie of directe medewerkers.

³⁵ <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/2860321/Het-spoordrama-in-Oss-door-de-ogen-van-burgemeester-Wobine-Buijs> Geraadpleegd 17 april 2019;

<https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/2924873/Burgemeester-Buijs-van-Oss-kon-hart-even-op-slot-doen-na-spoordrama-met-Stint> Geraadpleegd 17 april 2019

³⁶ <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/2918638/Burgemeester-Buijs-van-Oss-beste-lokale-bestuurder-optreden-na-ongeluk-met-Stint-maakte-indruck> Geraadpleegd 17 juni 2019

³⁷ <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/4705551/65-rechercheurs-werken-nog-elke-dag-aan-onderzoek-aanslag-utrecht> Geraadpleegd 31 mei 2019

De burgemeesters erkennen dat het opmerkelijk is dat er geprotocolleerde nazorg voor hulpverleners en medewerkers is en niet voor henzelf:

“Het is inderdaad niet geregeld. Dat besef je pas als je die vragen doorloopt”. (Geanonimiseerd 2019).

“De hele brandweer was van slag. Snel naar de kazerne en daar wordt de geprotocolleerde nazorg ingezet. Alle mannen gaan zitten, wat hebben we meegemaakt, wat heeft het je gedaan, wat kunnen we betekenen....Wat wel grappig was dat ze mij niet vroegen. Ik zat in dezelfde kring”. (Geanonimiseerd 2019).

“Ik ben best moe de laatste tijd, zou het aan [het incident –cs] liggen?.... Het is best moeilijk als je een leider bent en op de top van de berg staat en als iedereen naar jou komt, om dan toe te geven dat je hulp nodig hebt. En als het niet automatisch is voorzien in het systeem, zit daar een barrière vanwege je positie... Het viel me echt op dat het niet geregeld is en in de veiligheidsregio's zeg ik dat ook. De provincie moet voor zijn burgemeesters zorgen. De Commissaris van de Koning moet zorgen dat het oké is met de burgemeester”. (Geanonimiseerd 2019).

Twee andere van de zeven burgemeesters aarzelen als eerste reactie om uit de afwezigheid van nazorg voor bestuurders af te leiden dat er een voorziening voor zou dienen te zijn. “De liberaal in mij zegt, waarom moet dat geregeld worden, dan kun je toch zelf regelen?” aldus één van deze twee burgemeesters. Tegelijkertijd merkt hij de tegenstrijdigheid op met het advies dat hij slachtoffers van ingrijpende gebeurtenissen altijd geeft:

“Ik zeg het tegen iedereen die het maar wil horen, ‘maak nou gebruik van deskundigen’. Tegen kassières, pizzakoeriers, mensen die thuis overvallen zijn zeg ik, ‘misschien gaat het nu goed met je maar over een paar maanden?’. Ik zeg het zelf tegen iedereen, dus moet u het maar tegen mij zeggen!”. (Geanonimiseerd 2019).

Pas nadat zaken weer in rustiger vaarwater zijn gekomen, treden soms klachten op:

“Ik ben hulpverlener, een bestuurder, een geestelijke. Tijdens ‘de brand’ blijf ik blussen. Als professional. Ik blijf gewoon blussen, ik blijf gewoon pleisters plakken, ik blijf gewoon aan het werk. Maar na mijn formele taak ben ik klaar, de begrafenis is geweest, ik ben nog naar de familie geweest, en het dossier is voor mij dicht. Dan pas komt het”. (Geanonimiseerd 2019).

Verschillende burgemeesters beschrijven fysieke en mentale klachten die zich manifesteren tussen één en zes maanden na de afwikkeling van de acute fase. Drie burgemeesters maken melding van vermoeidheid; en één van hen had bovendien last van geïrriteerdheid en concentratieverlies. “Ik kon het allemaal goed verbergen, maar merkte het aan mezelf. (...)Achteraf was het wel makkelijker geweest als ik eerder mijn verhaal kwijt had gekund bij iemand die de kennis en kunde in huis heeft om goede

uitleg of tips te geven hoe je daar op een goede manier mee om kunt gaan”, meent de burgemeester die kampte met vermoeidheid, stemmingswisseling en concentratieverlies.

Wanneer één van de burgemeesters de hoop uitspreekt dat directe medewerkers zijn vermoeidheid of chagrijnigheid bespreekbaar maken, reageert de aanwezige medewerker dat ze juist harder gaan werken om de baas te ontlasten. De burgemeester constateert dat niet iedereen zulke feedback zou durven geven.

Opvallend is dat het zogenaamde ‘stapeleffect’ de burgemeesters ernstig parten kan spelen. Stapeleffecten doen zich voor bij kleinere incidenten tegelijk of in combinatie met lastige dossiers over een langere periode. Voorbeelden hiervan zijn meerdere maatschappelijk, economisch of bestuurlijk ontwrichtende kwesties tegelijk, verschillende tragedies met dodelijke afloop die kort achter elkaar de samenleving treffen, of vervelende ‘life events’ bij collega’s of familie naast het gewone werk. De burn-out die de burgemeester in Oudewater in najaar 2018 heeft gekregen, wordt enkele malen genoemd. “Dat moeten we voorkomen”, stelt een burgemeester. (Geanonimiseerd, 2019).

Bij grotere rampen blijkt dat de burgemeester waar mogelijk juist vrijgehouden wordt van andere kwesties die tegelijkertijd spelen. Dat ervoer Broertjes na de ramp met vlucht MH17. Bovendien vond de ramp plaats midden in de doorgaans rustige vakantieperiode waarin de raad reces houdt. “Andere wethouders hebben ook dingen opgepakt (...) Ik werd wel in die zin gespaard omdat ze zagen dat ik hier m’n handen aan vol had”, aldus Broertjes. (Broertjes 2019).

Bij stapeleffecten of langdurige stress omtrent lastige dossiers spreken burgemeesters zich in zwaarwegender termen van overbelasting uit:

“Ik heb wel gemerkt dat wanneer ook andere dingen gebeuren, dan ben je op een gegeven moment persoonlijk geraakt, waardoor je motivatie voor een deel verdwijnt... Ergens is die emmer vol geraakt dat ik het wel vervelend ben gaan vinden. Het leidt af, het haalt de inspiratie weg”. (Geanonimiseerd 2019).

Een andere burgemeester vraagt zich af of hij een volgende termijn met nog eens zes ‘tropenjaren’ kan volhouden.

“Ik doe het met veel plezier. Maar wat ik zelf moeilijk vind, is de irrationaliteit. Als ik nu naar huis ga en er morgen ook niet ben, dan staan er even goed leuke stukken in de krant. Alles gaat gewoon door. En als ik overal heen ga waar ik heen moest, staat er niks in de krant”. (Geanonimiseerd 2019).

Vertwijfeling over motivatie en langdurige inzetbaarheid zijn mogelijke rode vlaggen, blijkens de ervaringen bij ‘hoog risico’- beroepen als geüniformeerde hulpverleners. Peri-traumatische of uitlokkende factoren zoals langdurige of veelvuldige blootstelling

aan stressvolle en ingrijpende gebeurtenissen vergroten het risico op psychische gevolgen. (Te Brake 2012, 34).

3.3 Contact met getroffen en nabestaanden - ‘compassion fatigue’?

Op de vraag hoe het is om getroffen of nabestaanden in hun kwetsbaarste momenten te ontmoeten klinkt veelal verwondering over de pastorale rol die het burgervader/moederschap vervult. “Die mensen waren er oprecht bij gediend dat ik daar kwam. Ik ben de persoon namens de hele gemeenschap natuurlijk”, aldus een burgemeester. (Geanonimiseerd, 2019).

De meesten halen ook voldoening uit de bezoeken aan getroffen en nabestaanden, hoe zwaar ze ook zijn. Een burgemeester haalt er energie uit, al is het maar “dat ik het gevoel heb op operationeel vlak iets voor iemand te kunnen betekenen. Dat vind ik ook mooi aan het werk”. Een enkeling ziet er juist als een berg tegenop: “Ik denk altijd weer terug aan de andere gebeurtenissen als er zoiets is”, vertelt deze burgemeester. (Geanonimiseerd, 2019).

Het leed van nabestaanden komt harder binnen naarmate de burgemeesters zich meer identificeren met de omstandigheden van getroffen. Een burgemeester bleef een tijd lang nabij ouders die een zoon van 18 hadden verloren. “Mijn eigen zoon was toen 26 jaar. ‘Ik zou dat niet overleven’, dacht ik steeds. Dat gaf ook een band”, aldus deze burgemeester. (Geanonimiseerd, 2019).

Burgemeesters laten het erg afhangen van de omstandigheden hoe lang en intensief hun contact met nabestaanden in stand wordt gehouden. Het contact wordt doorgaans binnen weken of maanden na de afronding van de acute fase kortstondiger en praktischer van aard. Toch geeft elke burgemeester aan altijd weer geraakt te zijn in reactie op de vraag wat het met hen doet als blijkt dat mensen nog langere tijd lijden onder de nasleep van een heftige gebeurtenis. Van Zanen kijkt terug op de aanslag in Utrecht met mogelijke terroristische motieven in maart 2019:

“De ontmoetingen met getroffen waren en zijn nog steeds aangrijpend en emotioneel. Er wordt ook heel verschillend gereageerd. Een deel reageert heel beheerst en rustig. Anderen, van wie je het op het eerste gezicht niet zou verwachten, zijn zeer kwetsbaar en emotioneel. Een voorbeeld hiervan was een bouwvakker met wie ik recentelijk nog heb gesproken. Een grote, stevige kerel, die diep is getroffen door de gebeurtenissen”. (Van Zanen 2019).

Van ‘compassion fatigue’ is bij geen van de burgemeesters sprake. In een uitzonderlijk geval is zelfs sprake van een langdurige en vriendschappelijke betrokkenheid met nabestaanden. In de nasleep van de ramp met vlucht MH17, waar met name in Hilversum veel slachtoffers te betreuren waren, heeft burgemeester Broertjes een

speciale band zien ontstaan met sommige nabestaanden. Vanuit de gruwelijke aanleiding is een wederzijdse verbondenheid gegroeid en behoefte om jaarlijks samen te komen, hetgeen Broertjes een verrijking van zijn leven noemt.

3.4 Het kringenmodel voor ondersteuning en nazorg toegepast op burgemeesters

In de interviews met zeven burgemeesters is nagegaan in hoeverre het kringenmodel op hen van toepassing zou kunnen zijn.

Eerste kring: Steun van naasten

Vrijwel alle burgemeesters genieten veel steun van naasten. Vooral bij heftige gebeurtenissen kunnen partners ook publiekelijk naast de burgemeester staan. Broertjes vond in de nasleep van de ramp met vlucht M17 steun bij zijn vrouw, zijn gezin, een pastoor en enkele wethouders. Zijn echtgenote vergezelde hem ook bij alle begrafenis. (Broertjes 2019).

Een andere burgemeester komt onder een gesprek thuis niet uit. “Mijn vrouw weet precies als ik met iets worstel”, aldus deze burgemeester, die ook een periode als ambtsdrager zonder partner functioneerde. In beide situaties, met of zonder partner, zegt hij de mogelijkheid van bijkomende professionele steun evenzeer op prijs te stellen. (Geanonimiseerd, 2019).

Tegelijkertijd kan het thuisfront niet alles opvangen. Zoals een burgemeester opmerkt, “ik bezit mijn vrouw niet”. (Geanonimiseerd, 2019) Ze heeft haar eigen werk en is niet altijd beschikbaar in de voorheen traditionele rol als ondersteuner van de ambtsdrager. Een andere burgemeester heeft ervaren dat je maar tot op zekere hoogte je problemen thuis kunt bespreken; er komt een punt dat de familie het niet meer wil aanhoren. Weer een andere burgemeester zoekt doelbewust naar afronding van kwesties alvorens naar huis te gaan:

“Ik ga nooit van tafel af als ik nog dingen op mijn schouders heb zitten. Dan zeg ik, ‘ho stop, we moeten het nog wel even hierover hebben’. Ik ben niet van plan er met ballast uit te lopen, want ik moet vannacht misschien om drie uur naar een brand in een chemische instelling”. (Geanonimiseerd 2019).

Soms plaatsen behoeften van het thuisfront de burgemeester voor een acuut dilemma. Een burgemeester liet de geplande installatie van zijn burgermeesterschap doorgang vinden terwijl zijn vader enkele dagen ervoor was overleden. Een andere burgemeester oordeelde dat hij niet kon ontbreken bij een geplande demonstratie over een gevoelige maatschappelijke situatie, terwijl een dochter aan een geperforeerde blindedarm werd geopereerd:

“Waar zit mijn loyaliteitskeuze? Dat geeft al aan dat stress ook in het gezin komt. Heb ik de goede keus gemaakt? Uiteindelijk is het allemaal goed gekomen maar voor hetzelfde geld had ze het niet gered.” (Geanonimiseerd 2019)

Eerste/tweede kring: Steun van collega's

Collegialiteit van andere burgemeesters wordt unaniem als een belangrijke steunpilaar ervaren. Een enkeling geeft de voorkeur aan collega's van verder gelegen gemeenten “Ik zou dit, als ik heel eerlijk ben, nooit met collega's in de directe regio doen”, meent deze burgemeester. (Geanonimiseerd, 2019).

Tweede kring: andere sleutelfiguren

In de directe omgeving kunnen naaste medewerkers op het gemeentehuis en het ambtelijk apparaat kunnen een enorme steun zijn:

“Ik ervoer steun van mijn partner en familie. Mijn naaste collega's. Het was voor mij een geruststellende gedachte dat op cruciale plekken goede mensen aan het werk waren en beschikbaar waren, zoals de locoburgemeester en mijn vaste medewerkers die goed kan inschatten wat ik nodig heb en hoe ik werk”. (Van Zanen 2019),

De gemeentesecretaris vervult een bijzondere rol, omdat deze in het werk nauw betrokken is bij de burgemeester. Vooral als die door de burgemeester zelf is gekozen kunnen ze een hecht team worden, aldus een burgemeester. Andere burgemeesters rapporteren ook juist veel aan deze directe contacten te hebben, ook op persoonlijk vlak. Overbelasting kan de gemeentesecretaris eveneens parten spelen. “We merken het aan elkaar, een zekere geïrriteerdheid”, aldus een burgemeester. (Geanonimiseerd, 2019).

Niet iedereen ervaart de driehoek gemeentesecretaris-griffier-burgemeester als een veilige omgeving. “Ik sta in een hiërarchische verhouding. Ik heb toch iets op te houden”, aldus een burgemeester. (Geanonimiseerd, 2019).

De samenwerking met andere hulpverleners wordt daarnaast als zeer waardevol beleefd:

“Ik heb wel veel gehad aan het feit dat ik naar de hulpdiensten ben gegaan. Ik ben op de ochtend zelf naar de brandweermannen gegaan. Daar kun je door er voor een ander te zijn een deel van jezelf kwijt. Ik heb anderhalf uur met alle politiemensen gepraat (...) om het samen te doorleven. ‘Weten jullie wel hoe ontzettend blij ik met jullie ben? En dat ik als samenleving jullie echt nodig heb. En dat wij moeten zorgen dat je je altijd gedekt voelt, en als er dingen zijn, dat ik er ben.’ Ik heb wel die dingen allemaal kwijt gekund in het proces”. (Buijs 2019).

Bolsius stelt het goede contact op prijs dat hij heeft opgebouwd met onder meer het hoofd van de politie, de officier van justitie en de directeur van de veiligheidsregio. Met hen kan hij ook dilemma's bespreken die zowel het werk als privéomstandigheden raken. (Bolsius 2019).

Als complicerende dimensies noemen burgemeesters het gehele maatschappelijke en politieke speelveld waarin ze opereren en de strafrechtelijke vertrouwelijkheid van zaken. Er zit veel conflict in het werk zelf:

“Als burgemeester zit je in een buitengewoon onveilige omgeving. Je bent benoemd, vervolgens ben je volledig afhankelijk van wat de gemeenteraad van je vindt. Dat kan van signalen en individuen afhangen. En dan kan gevoed worden door een ontevreden klant zeg ik dan maar [of-cs] een journalist die de pik op je heeft, al kan je daar zelf ook van alles aan doen zeg ik dan daartegen over, maar je bent wel afhankelijk, dus je moet het bespelen. Die omgeving is per definitie onveilig. Want iedereen vindt er wat van, dat is het nare van een eindverantwoordelijke functie, niemand kan jouw totale afwerkingskader meekrijgen. Als ze ernaar vragen kan je het uitleggen, soms, maar ook niet altijd, omdat ook een deel van de informatie vertrouwelijk is... De meeste burgemeesters kunnen daar goed mee omgaan, omdat het een onderdeel van je werk is. Maar het bepaalt ook voor een deel je handelen. ... Het eerste wat wij moeten doen is duiding geven aan de ramp. Maar toch zie je meer dan de helft van de collega's onmiddellijk beginnen met het poetsen van hun blazoen. Dat heeft dus allemaal met die onveiligheid te maken”. (Geanonimiseerd 2019).

Vorbij de nabije omgeving kan als sleutelfiguur gekeken worden naar de Commissaris van Koning, die formeel verantwoordelijk is voor het welzijn van de burgemeesters. De burgemeesters zijn echter erg verdeeld over de vraag of ze steun vanuit die hoek kunnen en willen krijgen. Hun functioneren wordt in een jaargesprek met de Commissaris besproken en geëvalueerd. Incidenteel belt een Commissaris naar een burgemeester om te informeren diens welzijn, maar dit hangt volgens de burgemeesters af van factoren als de mate van oplettendheid van een chef kabinet of de persoonlijke band.

Het Nederlands Genootschap van Burgemeesters (NGB) wordt daarentegen als een veilige omgeving ervaren. De door het NGB jaarlijks georganiseerde Lochem-conferenties met intervisie-bijeenkomsten worden vrijwel unaniem altijd als heel veilig ervaren. “Mensen durven zich daar bloot te geven. Dat is wel de ervaring. Het genootschap is vertrouwd en tegelijk anoniem”, meent een burgemeester. (Geanonimiseerd, 2019).

3.5 Kwaadaardigheid of schuldvraag – ‘moral injury’?

Burgemeesters zijn niet eenduidig als het gaat of er verschil is in persoonlijke impact op hen tussen rampen en crises met een tragisch karakter– zoals ongelukken, natuurverschijnselen – dan wel kwaadaardig karakter – zoals moord, terrorisme en geweld. Het thema's ethiek en moraliteit roepen veel verschillende associaties op, zoals de mogelijke vermenging van dader- en slachtofferrollen, morele verontwaardiging naar een dader, mogelijke schuld of nalatigheid vanuit de gemeente, evenals intimidatie en bedreigingen aan het adres van de burgemeester.

Bij verschillende familiedrama's in de steden Soest, Hengelo en Papendrecht was sprake van moord binnen de familie- of relatiekring, waarbij de rol van slachtoffer en dader vermengd raakte. Daarover zijn burgemeesters helder: het is de eerste vraag die ze de politie stellen om te voorkomen dat ze een mogelijke dader voor slachtoffer aanzien:

Moerkerke vindt kwaadaardigheid persoonlijk moeilijker mee om te gaan dan noodlottige gebeurtenissen. "Dat heeft een ander karakter. Een natuurramp of ongeluk waar niemand iets aan kan doen, is echt anders. Dit valt niet uit te leggen. Mensen kijken ook naar mij: 'Hoe kan dit? Waarom gebeurt dit?'. Dat vergt wel meer, vind ik". (Moerkerke 2019).

Metz merkt op dat omgekeerd juist de kwaadaardigheid van een recente moord in familiekring hem minder raakte dan een tragisch auto-ongeval waarbij een ouder door oververmoeidheid de dood van haar kind veroorzaakte. Hij blikt daarnaast nog even terug op de poging tot aanslag tijdens Koningsdag van 2009 en verwoordt morele verontwaardiging. "Ik was zo boos op die man dat hij dat gedaan had, het feit dat zoveel mensen zoveel werk hadden verricht om die dag mooi te maken en die was in één klap vernietigd....Ik voelde dat de samenleving was gekwetst, want daar voel je je in deze rol ook verantwoordelijk voor", aldus Metz. (Metz 2019).

Een bijzonder 'hoog risico'-aspect van het vak betreft complicaties omtrent het openbaar bestuur bij of na rampen en crises, zoals benodigde inspecties, beïnvloeding door belanghebbenden of maatschappelijke kritiek. Bij familiedrama's wordt geïnspecteerd of gemeentelijke zorginstanties, als ze betrokken waren, mogelijk nalatig waren. Dat treft weliswaar met name de verantwoordelijke wethouder met zorgportefeuille en in mindere mate de burgemeester zelf, maar kan toch spannend zijn voor de eindverantwoordelijken. Een burgemeester benoemt de kwaadaardigheid van de druk die een belanghebbende commerciële partij probeerde uit te oefenen op de regie van openbare crisisverwerking. In een ander geval wordt een 'veenbrand' van een langlopend conflict als zeer kwaadaardig ervaren.

Van de geïnterviewde burgemeesters is Metz de enige die ook persoonlijke bedreigingen heeft meegemaakt. Sinds kort is in zulke gevallen veel zorg en nazorg voor bestuurders ingericht. Hij kan de vergelijking maken tussen de persoonlijke 'impact' van bedreiging of intimidatie uit het criminele milieu enerzijds en van rampen en crises anderzijds. Hij heeft een opmerkelijke bevinding:

"Daar heb ik dus helemaal geen last van...Ik snap best dat mensen ontevreden zijn over besluitvoering die ik doe, want ik doe het om ze van 'gedrag af te helpen', laat ik het maar zo zeggen. Dat geeft mij meer het gevoel van 'ik ben met de goede dingen bezig'. Dan gaan ze zich met geweld uiten om te kijken of ik dan op andere gedachten kom. Ik word er alleen maar venijniger van, dat geeft mij wel kracht. Daar heb ik helemaal geen

ondersteuning voor nodig. Ik vind het veel ingewikkelder als je het idee hebt dat je woorden tekort schieten.” (Metz 2019).

3.6 Geestelijk welzijn

Om te onderscheiden of verwerkingskwesaties zich vooral op psychisch vlak voordoen of een meer levensbeschouwelijke dimensie hebben, werd de burgemeesters gevraagd of, en zo ja hoe, de ingrijpende ervaringen hun kijk op het leven had beïnvloed. Ze konden dit benoemen in termen van wereldbeeld, vertrouwen in de toekomst, gevoel voor moraal of ethiek, mensbeeld en/of perceptie van de zinvolheid van het menselijk bestaan, naar het eerder besproken model van Mooren.

Niet alle burgemeesters hebben zingevingvragen gehad naar aanleiding van wat ze meegemaakt hadden. “In het begin had ik het een beetje, ik probeerde te snappen waarom iemand zoiets doet. Maar dat slijt. Ik ben er niet door veranderd”, aldus Moerkerke. (Moerkerke 2019).

Voor van Zanen heeft de recente aanslag in Utrecht tot een diepere bewustwording geleid:

“Dit doet wat met het beeld over jezelf en dat van anderen. Nog steeds komen deze gebeurtenissen tijdens dagelijkse gesprekken met bewoners en ondernemers ter sprake. Mensen delen met mij hun mening dat er adequaat is opgetreden.....Het maakt je bewust. Bijvoorbeeld van het feit dat sommige mensen echt niet deugen. Maar ook van het feit dat onze samenleving over veel veerkracht beschikt. Ook heb ik ervaren dat ik word omringd door goede professionals. Het geeft kleur en nieuwe dimensies.” (Van Zanen 2019).

Metz is op vooral in zijn kijk op goed en kwaad door de jaren heen veranderd als gevolg van de rampen en crises die hij heeft meegemaakt:

“Ik word er zachter van. Ik relativeer bij wijze van spreken ook nog de daders wel, omdat dat eigenlijk ook altijd mensen in nood zijn. Dat is heel raar want juist naar de buitenwereld hebben we veel meer de neiging om naar de vleugels te gaan. Schuldig, niet schuldig. Ik ben veel meer naar binnen gegaan, veel meer naar de moraal van dingen”. (Metz 2009).

Buijs heeft op meerdere momenten dood van dichtbij meegemaakt en er veel over nagedacht. “Het is een onderdeel van het leven en kan heel onverwacht komen. Ik denk dat het een opdracht is om de dood een plek te geven en door te gaan; juist uit respect naar degenen, die zo graag geleefd zouden hebben, moet je uit het leven halen wat er in zit”. (Buijs 2019).

Broertjes heeft bij de MH17-ramp en de nasleep ervan ervaren hoe in tijden van nood saamenhorigheid sterk toeneemt omdat in Hilversum bijna iedereen wel iemand kende

van de slachtoffers. Hij beschrijft hoe mensen uitstegen boven het alledaagse en zich rondom de nabestaanden schaarden:

“Dat gaf een enorme binding, dat zou ik eigenlijk altijd wel willen hebben...Hoe dat toen werkte, dat heb ik ervan geleerd. Dan is er iets groters dan jezelf in plaats van het dagelijkse gedoe. Dan gaat het tenminste ergens over en zijn mensen echt behulpzaam”. (Broertjes 2019).

Burgemeesters konden veelal uit eigen spirituele of levensbeschouwelijke bronnen putten om een tragedie, ramp of crisis een plaats geven. Enkelen zeggen weliswaar betrokken te zijn bij getroffenen, maar tegelijk ook uit zelfbescherming een wat zakelijke en professionele distantie te houden.

3.7 De nafase – lange termijn

Wat doet het met de burgemeesters om naderhand opnieuw met de heftige gebeurtenissen in aanraking te komen, bijvoorbeeld door herdenkingen of nieuwsfeiten? Bolsius is sinds het tragisch afgelopen onweer in 2014 buitengewoon beducht voor onweersgeluiden en onverwachte harde klappen. Broertjes herinnert zich dat hij bij de herdenkingstoespraak vier jaar na de vliegtuigramp grote moeite met spreken had. Een andere burgemeester, bij wie de heftige gebeurtenis nog betrekkelijk recent heeft plaatsgevonden, vraagt zich af: “Komt dat bij mij nog, of heb ik dat al gehad?”. (Geanonimiseerd, 2019).

Metz was als wethouder verantwoordelijk voor de veiligheid ten tijde van de poging tot aanslag op Koninginnedag in Apeldoorn in 2009. Die gebeurtenis heeft hem nog lang erna bezig gehouden en opnieuw in de aanloop naar de tienjarige herdenking:

“Ik was voor een groot deel verantwoordelijk voor de organisatie van die dag, ook voor die hekken. De onderzoeksfase daarna maakt je onzeker, je bent kwetsbaar in je positie. ...Toen een jaar na datum het onderzoeksrapport vrijkwam, snapt mijn collega’s volstrekt niet waarom ik die weken daarvoor volledig ontoegankelijk was en hoekig in mijn gedrag. Dat was gewoon spanning. En het had wel geholpen als wij, ook als loco-burgemeesters, dat hadden kunnen adresseren”. (Metz 2019).

3.8 Uitspraken aangaande de mogelijke ondersteuningswens

De burgemeesters uit Oss, Papendrecht, Soest en Hengelo spreken zich uit voor nazorg en opperen hoe dat vorm zou dienen te krijgen:

“Als het niet automatisch is voorzien in het systeem zit daar een barrière vanwege je positie. Het moet protocollair geregeld worden dat je na een crisis een vragenlijst moet invullen waarbij iemand zegt, ‘hee, zou je even deze vragen willen invullen’... Maar dan echt wel iemand vanuit die hoek waar het een vrijplaats is. .. Een softe intake om te kijken wat nodig is van iemand die daar ook een opvatting over heeft, hetzij

psychologisch, hetzij religieus, hetzij algemeen. Iemand met een ‘geestelijk welbevinding-plus’ perspectief zou ik zeggen”. (Buijs 2019)

Buijs is stellig over wat nazorg niet moet zijn. Het gaat juist niet om intervisie, advies of ander beroepsmatige achterwacht. “Dan gaat het om iemand die op een andere manier in de wedstrijd staat, en gewoon over het geestelijk welbevinden praat”. (Buijs 2019).

Moerkerke uit Papendrecht beaamt dat burgemeesters er vanwege hun positie niet om vragen. Discretie is een vereiste, meent Moerkerke, en daarom ziet hij een proactieve rol voor het NGB weggelegd:

“Ja, het is wel iets wat aangeboden moet worden...Het liefst bij iemand die ik niet ken. Ik zou denken vanuit het Genootschap, dat je daar een contactpersoon hebt (...). Het is niet iets, dat geldt voor mezelf en ook denk ik voor heel veel collega’s, wat in je systeem zit. Je ziet jezelf ook niet in zo’n hulpsituatie zitten. Er wordt van alle kanten naar je gekeken van ‘Je bent deel van de oplossing’, en zo ga je jezelf ook zien”. (Moerkerke 2019).

Het is cruciaal voor Moerkerke dat het initiatief voor nazorg niet bij de burgemeesters zelf komt te liggen:

“Sterker nog, ik zou het andersom doen. Ik zou zeggen, ‘Joh, je hebt dit meegemaakt, er komt iemand bij je langs’. In eerste instantie, wat heeft het met je gedaan, hoe heb je het ervaren. Daarna kun je altijd zeggen er is nog een stap extra nodig, maar het moment dat je jezelf daar kwetsbaar durft op te stellen kun je voor jezelf een afweging maken: ik wil nog iets meer of het is goed zo. Ik denk dat er weinig zullen zijn, ook al weet je het bestaat, die het initiatief zullen nemen”. (Moerkerke 2019).

Schelberg uit Hengelo stelt dat nazorg voor bestuurders een logisch uitvloeisel zou moeten zijn van het feit dat nazorg voor andere betrokkenen in het kringenmodel van de *Multidisciplinaire richtlijn* ook is geregeld:

“Het kan ook zo zijn dat je zegt, ‘We gaan dit in de veiligheidsregio in het draaiboek opnemen’. We hebben ruime nazorg, voor de hele samenleving wel. Dat is het eerste dat we organiseren. Maar wie houdt die burgemeester in de gaten? (...) Die hoort misschien naast Wouter Jong [van NGB, cs] te komen te staan. Als je zegt die ene geestelijke verzorger, hoe je het ook moge noemen, die moet net zoals Wouter aan het Genootschap verbonden worden. Als er een ramp is komt Wouter mij bijstaan op technisch gebied. En je zou bij het Genootschap ook iemand neer kunnen zetten, al dan niet op oproepbasis, die blijft scannen of er iets aan de hand zou kunnen zijn en het vak van burgemeester verstaat. Want bij die brandweermensen zijn er aparte psychologen die de brandweermensen kunnen verstaan, over en weer. Als ik een brandweerman naar een normale psycholoog stuur en die moet vragen wat een tas [tankautospuit, cs] is, dan is de therapie voorbij. Dus de geestelijke verzorger moet wel weten wat de verantwoordelijkheid is van die burgemeester, en binnen die verantwoordelijkheden

zijn er een heleboel dingen die wij gewoon moeten doen. Lief en leed komt de hele dag langs, dus dat is voor ons geen probleem. Maar waar ligt die grens?”.(Schelberg 2019).

Metz uit Soest vindt dat nazorg binnen de veilige omgeving van NGB geborgd kan worden “mits er de goede mensen bij zitten om dat te begeleiden”:

“Ik zou het goed vinden, zonder enige vorm van discussie, als wij met enige regelmaat - al dan niet in intervisieformat- naar aanleiding van gebeurtenissen daar met elkaar over praten. Zodat je weet dat dit bij iedereen wel een keer voorkomt. Dan geeft dat je handvatten om A erover te praten of B om het beet te pakken of te adresseren. Ik denk dat daar wel degelijk behoefte aan is. Ik zou dat tien jaar geleden misschien anders geformuleerd hebben, maar ik weet zeker dat ik daar behoefte aan zou hebben”. (Metz 2019).

Anderen zijn voor het idee, in de vorm van een lichte voorziening of onder voorbehoud van vrijblijvendheid:

“Ik zou een voorziening creëren, een hele lichte die je ook zwaar kunt maken, maar één die er wel is. Dat is dezelfde voorziening die we nu hebben bij rampen en crisisbeheersing en voor allerlei procedures (...)Ik zou het definiëren als ‘bij ongewone situaties van zeer stressvolle aard van korte of middellange termijn, dan is er een voorziening voorhanden voor eindverantwoordelijke bestuurders – burgemeesters, soms loco’s en soms wethouders – waar ze een beroep op kunnen doen. Die is er acuut en vervolgens op advies van de huisarts of iemand die objectief is”. (Van Zanen 2019) .

“Je moet het zeker aanbieden, dat denk ik wel... Of je er gebruik van maakt, dat is persoonlijk. Maar je moet het wel beschikbaar maken”. (Broertjes 2019).

“Wat ik nog lastig vind is het institutionaliseren. Dat kan ook het effect hebben dat de beroepsgroep in onderling verband dan wel je directe omgeving wordt overgeslagen. Wat mijns inziens van belang is, is in eerste instantie te onderkennen waar je mee te maken kunt krijgen en wat het met je kan doen. Dat zou je onder burgemeesters, maar ook wethouders, professioneler en structureler kunnen opzetten. Daarnaast zou je een groepje van oud-bestuurders kunnen aanbieden die in eerste instantie een luisterend oor kunnen bieden. Dat zou je vanuit het Genootschap van Burgemeesters kunnen opzetten. Tot slot zou je echt professionele traumaverwerking kunnen organiseren. Wellicht is bij politie en brandweer af te kijken hoe zij met ‘opschalen’ omgaan”. (Bolsius 2019).

3.9 Conclusie

Op de alomvattende vraag over de noodzaak van nazorg voor burgemeesters na rampen en crises erkennen alle zeven burgemeesters dat aandacht dient te komen voor het persoonlijk welzijn van burgemeesters na rampen, crisis en andere schokkende gebeurtenissen in hun gemeenschap. Vier burgemeesters pleiten volmondig voor georganiseerde nazorg buiten hun eigen kringen van zorg en ondersteuning om, en hebben daar ook ideeën over. Twee burgemeesters menen dat het in lichte vorm of

optioneel beschikbaar gemaakt dient te worden. Eén burgemeester uit twijfels over het institutionaliseren van nazorg, omdat deze de al bestaande informele en zelf geregelde nazorg in de weg zou kunnen staan.

Drie van de zeven burgemeesters zeggen al kort na de afloop van de acute fase van ingrijpende gebeurtenissen een persoonlijk gesprek op prijs te hebben gesteld. Daarmee geven ze aan wat in hun optiek het optimale moment is van ingrijpen in het in hoofdstuk twee genoemde ‘paraboolmodel’, dat gericht is op de optimale afweging tussen afwachten en ingrijpen van toepassing. De wens van verschillende burgemeesters om een initieel gesprek te voeren met een gekwalificeerde *professional* past in het ‘BOB principe’ (Beeldvorming, Oordeelsvorming en Besluitvorming), dat eveneens in hoofdstuk twee is benoemd. In dat gesprek kan een beeld en oordeel worden gevormd of opschaling naar gespecialiseerde nazorg gewenst is. Overigens had geen van de burgemeesters behoefte aan externe ondersteuning tijdens de acute fase.

Wat betreft de gewenste tijdsperiode van nazorg gaven burgemeesters geen specifieke informatie, maar ze konden wel vrij precies aangeven hoe lang ze fysiek en/of geestelijk verminderd functioneerden. Als zich bij burgemeesters mentale of lichamelijke klachten voordeden, was dat tussen één en zes maanden na afloop van de acute fase van een incident. Dat suggereert dat een iets langere periode van monitoring op behoefte aan nazorg van nut kan zijn dan een eenmalig gesprek kort na afloop van de acute fase.

Het aanbieden van nazorg dient vooral discreet te gebeuren, benadrukken verschillende burgemeesters. Het gesprek zelf dient ook vertrouwelijk te zijn. De vrijplaats-functie wordt van groot belang geacht, overeenkomstig hoe dat bij onder meer de politie en Defensie is geregeld. Verschillende burgemeesters spreken de wens uit dat een dergelijk gesprek geregeld wordt vanuit het Nederlands Genootschap van Burgemeesters, “iemand die naast Wouter Jong staat” in de woorden van een van hen, omdat dat als veilig en anoniem wordt beleefd.

Uit de interviews komt een beeld naar voren dat burgemeesters uiterst weerbaar zijn en veel kunnen hebben. Ze ervaren in de acute fase steun van naasten, collega’s, medewerkers en andere hulpverleners, ook al zijn ze zich tegelijkertijd bewust dat ze in een politiek en maatschappelijk onveilige omgeving opereren. Bij geen van de burgemeesters is sprake van ‘compassion fatigue’ in het vervullen van hun vrijwel ‘pastorale rol’ om getroffen en nabestaanden van heftige gebeurtenissen bij te staan.

Daarnaast reageren de burgemeesters weliswaar verschillend, maar wegen ze bewust ethische, morele en levensbeschouwelijke aspecten af na afloop van ingrijpende gebeurtenissen. Ze gaan kwaadaardigheid en schuldvraag niet uit de weg als die meespelen bij crises en ingrijpende gebeurtenissen. Eén burgemeester die al herhaaldelijk ingrijpende gebeurtenissen heeft meegemaakt spreekt in termen van morele verontwaardiging; binnen de beperking van dit onderzoek is niet mogelijk te bepalen of hier werkelijk een mate van ‘moral injury’ speelt. De burgemeesters hebben

voorts geduid in welke mate de rampen en crises die ze meemaakten hun persoonlijke kijk op het leven hebben beïnvloed en vice versa, hoe ze vanuit hun eigen existentiële en spirituele levensvisies deze gebeurtenissen veelal een plaats hebben kunnen geven.

Desondanks ervaren de meesten van de zeven burgemeesters de afwezigheid van geestelijke ondersteuning na rampen, crises en andere heftige gebeurtenissen als een lacune. Ze zien nazorg als een voorziening waar ze vanwege hun positie niet snel zelf om zullen vragen. Ze hebben behoefte aan een discrete en proactieve ‘achterwacht’, en spreken geen specifieke voorkeur uit voor of een *professional* meer psychologische dan wel levensbeschouwelijke kwaliteiten in huis heeft, als die maar kennis en kunde heeft en ook hun eigen vak verstaat.

Twee opvallende en onverwachte uitkomsten van de interviews duiden op een bijkomstige behoefte aan geestelijke bijstand of achterwacht. De eerste is de mentale belasting die burgemeesters ervaren door complexe omstandigheden die in het dagelijks werkveld gedurende langere termijn spelen, en niet direct verband houden met één enkele ramp, crisis of schokkende gebeurtenis. De tweede uitkomst betreft hoe zeer een stapeleffect hen parten kan spelen, zoals bij een opstapeling van maatschappelijk lastige kwesties of snelle opeenvolging van heftige gebeurtenissen, al dan niet in combinatie met privékwesies. Frappant is dat juist bij de grote rampen zoals met vlucht MH17 de burgemeester door zijn medewerkers uit de wind zegt te worden gehouden, terwijl zulke coulance er niet is in de nasleep van kleinschaliger gebeurtenissen.

Tenslotte hebben twee van de zeven burgemeesters ervaren hoe een gevoelig moment of een nasleep – soms langere tijd na een ramp of crisis – hen kon raken. Daarbij ging het om een herdenkingsmoment en de toeloop naar bekendmaking van onderzoeksrapporten met mogelijke carrière-bepalende implicaties. Ofschoon ze daar geen ondersteuningswens over hebben uitgesproken, zou daarin – mocht nazorg concreet vorm krijgen – ook kunnen voorzien.

Hoofdstuk 4 Conclusies en Aanbevelingen

4.1 Conclusies

Burgemeesters kunnen, net als andere openbare leiders en bestuurders, bij rampen en crises zowel hun *'finest hours'* als *'darkest days'* mee maken. Zulke situaties vereisen een combinatie van functioneel handelen en tegelijk ook empathisch optreden terwijl de situatie de bestuurder mogelijk ook zelf raakt. Is nazorg of achterwacht in het functioneren als een onderdeel van het ambt gewenst? Is dat in te zetten bij rampen en crises? Of is het een situationeel afhankelijke en persoonlijke keus?

Alhoewel dit onderzoek gebaseerd is op een beperkt aantal interviews met burgemeesters, betrof het een kwalitatief hoogwaardige en representatieve doelgroep voor de vraagstelling. Alle zeven burgemeesters hebben de laatste vijf jaar met een ramp, crisis of heftige gebeurtenis te maken gehad en konden spreken uit persoonlijke beleving. Het betrof bovendien een veelvoud aan aanleidingen, zoals een grootschalige vliegcrash, een aanslag, en diverse ongelukken en familiedrama's, evenals een variatie in grote en kleine gemeenten. Een andere methode, zoals een online enquête onder de ruim 300 burgemeesters in Nederland, had wel een breder bereik gehad, maar niet de diepte en inzicht van doorleefde ervaring bij burgemeesters aan het licht gebracht.

De hoofdonderzoeksvraag van dit onderzoek luidde: 'Als de bestaande lacune in psychosociale nazorg, waaronder ook geestelijke nazorg, voor bestuurders bij rampen, crises en heftige gebeurtenissen dient te worden opgevuld, hoe kan in die thans ontbrekende nazorg worden voorzien in het geval van burgemeesters?'. Die vraag kan samen met deelvraag 1, die luidde: 'Waarom zou er sprake zijn van lacune in nazorg voor burgemeesters in Nederland?', als volgt worden beantwoord. Van de zeven burgemeesters ervaren vier het ontbreken van nazorg als een gemis; twee zien mogelijkheden om nazorg in lichte dan wel vrijblijvende vorm aan te bieden; een zevende burgemeester schuwt institutionalisering om de al bestaande zelfstandige invulling van nazorg en ondersteuning niet in de weg te zitten. Uit deze uitkomst kan worden geconcludeerd dat een voorziening in nazorg voor burgemeesters bij rampen, crises en heftige gebeurtenissen wenselijk is. Dit onderzoek heeft onomstotelijk aangetoond dat het ontbreken van nazorg allesbehalve betekent dat er geen behoefte aan is.

Over de invulling van een nazorgvoorziening, waarover deelvraag 2 ging, zijn de burgemeesters niet eenduidig. De grootste gemene deler van de ondersteuningswens is dat een voorziening voor nazorg en ondersteuning wordt gemaakt bij het Nederlands Genootschap van Burgemeesters. Een beeld- en oordeelvormend gesprek na afloop van een crisis of ingrijpende gebeurtenis met een kundige professional inzake geestelijk

welzijn in brede zin, zowel psychologisch als levensbeschouwelijk, die tevens het burgemeesterschap verstaat, kan al veel betekenen. Dat kan een lichte vorm van nazorg zijn die zo nodig wordt verzwaard. Discretie in de voorziening evenals vertrouwelijkheid van de geboden nazorg worden als belangrijke factoren aangeduid.

Wat betreft de tijdspanne van een te treffen voorziening kan op basis van de interviews worden geconcludeerd dat daar geen vastomlijnde verwachting over is. De ondersteuningsbehoefte kan eenmalig zijn direct na specifieke rampen en crises. Tot zes maanden na de gebeurtenis ervaren bijna de helft van de geïnterviewde burgemeesters een onverklaarbare vermoeidheid, concentratieverlies en/of stemmingswisselingen. Daarbij geven ze blijk van weinig kennis omtrent de lichamelijke, psychische en geestelijke na-ijleffecten van een heftige gebeurtenis die ze hebben ervaren.

Daarnaast kwam ook overbelasting in beeld van een meer doorlopende aard. De enkele burgemeesters die hiermee ervaring hadden geen specifieke ondersteuningswens. Parallel aan de ervaring met geüniformeerden lijkt hier sprake van een bijkomende noodzaak van ondersteuning in het dagelijks werkveld naast nazorg bij specifieke gebeurtenissen. Dat zou de langdurige inzetbaarheid van deze ambtsdragers ten goede kunnen komen.

Andere opvallende uitkomsten uit de interviews met de burgemeesters zijn:

- De weerbaarheid en zelfsturing van burgemeesters is groot. Ze staan als boegbeeld en hulpverlener bij rampen en crises stevig in hun schoenen. Burgemeesters kunnen normatief en levensbeschouwelijk de complexe dimensies van rampen, crises en heftige gebeurtenissen doorgaans goed een plaats geven op basis van hun levensvisie en morele overtuigingen. Van ‘compassion fatigue’ door overmatige blootstelling aan mensen die lijden blijkt geen sprake te zijn. Evenmin geven de interviews aanleiding tot dieper onderzoek naar ‘moral injury’ door blootstelling aan de nasleep van indrukwekkende gebeurtenissen.
- De behoefte aan geestelijke nazorg is niet beperkt tot de grote incidenten. Ook kleinere incidenten kunnen achteraf gedurende langere tijd een invloed op het persoonlijk welzijn van een burgemeester hebben. Juist bij grote rampen als met MH17 wordt over het algemeen meer naar een burgemeester omgezien; bovendien kan onder extreme omstandigheden een bijzondere saamhorigheid in de samenleving ontstaan die op haar beurt weer een positieve werking op de burgemeester zelf heeft.
- Er zijn factoren die de persoonlijke verwerking van een ramp of crisis verergeren. Maatschappelijke kritiek, inspectie of onderzoek naar het handelen na afloop van een ramp of crisis is op zichzelf een bron van spanning die bij de dagelijkse werkdruk optelt. Een opeenstapeling van incidenten, ‘veenbranden’-dossiers of andere kwesties kunnen het verwerkingsproces in de weg zitten.
- Een bijzonder heftige gebeurtenis kan blijvend sporen nalaten; herdenkingen, nieuwe ontwikkelingen of vervolgwquesties van zulke gebeurtenissen kunnen zelfs

jaren na dato een aanleiding zijn om vertrouwelijke aandacht aan de burgemeester als persoon te schenken.

Dat de tijd aangebroken lijkt om nazorg voor bestuurders in beeld te brengen, zoals uit de interviews ontegenzeggelijk blijkt, wordt onderschreven door recente ontwikkelingen bij de politie. Zoals in hoofdstuk 1 vermeld geeft aandacht voor zingeving ook leidinggevend in politiewerk een steun in de rug om stabiel en betrokken te blijven in hun werk.³⁸ Als dat voor politiebestuurders geldt, kan de vraag worden gesteld: ‘Waarom dan niet voor openbare bestuurders’?

4.2 Aanbevelingen

De *Richtlijn Geüniformeerden* biedt meer houvast dan de *Multidisciplinaire richtlijn* als ijkdocument om aanbevelingen voor burgemeesters te doen. Dat lijkt voor de hand te liggen, maar dat was voorafgaande de gesprekken niet duidelijk. Gegeven de toename van bedreigingen jegens bestuurders en burgemeesters had een rol als ‘getroffene’ ook mogelijk kunnen zijn. Een tweede reden is dat de structurele inbedding van nazorg voor geüniformeerden in de organisaties een baken en basis voor aanbevelingen geeft.

Op basis van de bevindingen van deze verkennende studie zou ik de volgende aanbevelingen willen doen.

1) *Het burgemeestersambt verdient de noemer ‘hoog risico’- beroep.*

Het burgemeestersambt zou net als de beroepen van geüniformeerde hulpverleners onder de noemer ‘hoog risico’- beroep dienen te vallen. Ine Spee van het Instituut voor Psychotrauma (IVP) deelt deze opvatting. (Spee 2019) Dat uitgangspunt maakt een structurele inbedding van nazorg bij rampen, crises en andere heftige gebeurtenissen voor deze beroepsgroep dan vanzelfsprekend. Hieronder zouden ook uitdagingen in het dagelijks werkveld kunnen vallen.

2) *Het belang van nazorg voor burgemeesters dient onderkend en gedragen te worden op hogere decentrale en centrale bestuurlijke niveaus, evenals binnen de veiligheidsregio’s van Nederland.*

Relevante ijkpunten ter vergelijking uit de *Richtlijn Geüniformeerden* op het gebied van organisatie en leiding zijn in het kort de volgende: eindverantwoordelijkheid voor zorg dient goed te zijn geregeld; de bestuurlijke top steunt nazorg door die duidelijk te positioneren; en een leidinggevende kan geen vertrouwenspersoon zijn. (Te Brake 2012, 91-93).

³⁸ <https://www.politie.nl/nieuws/2019/januari/22/00-politie-werft-geestelijk-verzorgers.html>

Geraadpleegd 14 mei 2019

De erkenning van het belang van nazorg voor burgemeesters in de hiërarchische lijn, evenals in matrixorganisaties zoals de veiligheidsregio's, is nodig voor de borging van deze ondersteuning. Dit betreft zowel de Commissaris van de Koning op provinciaal bestuurlijk niveau als het ministerie van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties op nationaal niveau. Binnen de veiligheidsregio's zou nazorg voor bestuurders in het draaiboek van rampen- en crisisbeheersing kunnen worden opgenomen.

Voor burgemeesters – in hun rol als eindverantwoordelijken – is beroepsmatige ondersteuning binnen de gemeentelijke organisatiestructuren werkbaar zoals bij bedreigingen, maar voor persoonlijke nazorg geldt dat niet. Uit de interviews blijkt dat verschillende burgemeesters hun directe omgeving niet veilig vinden om zich kwetsbaar op te stellen. Dat neemt niet weg dat directe sleutelfiguren voor degenen die daar wél steun aan ondervinden als eerste kring van het kringenmodel voor zorg en ondersteuning kunnen blijven functioneren. Vanwege de functionele relatie met burgemeesters kan de Commissaris van de Koning a priori niet als vertrouwenspersoon optreden.

3) *Er is een bepalende rol weggelegd voor het Nederlands Genootschap van Burgemeesters (NGB of Genootschap) in het inrichten van een voorziening van nazorg voor burgemeesters na rampen, crises en andere heftige gebeurtenissen.*

Relevante ijkpunten ter vergelijking uit de *Richtlijn Geüniformeerden* op het gebied van collegiale ondersteuning zijn in het kort de volgende: het uitwisselen van ervaringen onder collega's is belangrijk en gebeurt bij voorkeur binnen de eigen regio of organisatie; idealiter coördineert één persoon, die voldoende statuur en onafhankelijkheid heeft, deze ondersteuning; bij voorkeur worden eigen hulpverleners – o.m. geestelijk verzorgers – binnen de organisatie ingezet; en het kan nuttig zijn intern bij te houden wat elke collega heeft meegemaakt aan incidenten. (Te Brake 2012, 92/93/127).

De geïnterviewde burgemeesters die het NGB benoemden zijn unaniem in hun mening dat ze die als een veilige, anonieme 'vrijplaats' ervaren. Van dit bestaande vertrouwen dient gebruik gemaakt te worden. Het Genootschap kan een alternatief platform bieden voor de georganiseerde collegiale ondersteuning van geüniformeerden, zoals het in veel opzichten al is.

Vanuit het NGB zou de coördinatie van nazorg bij één persoon gelegd kunnen worden, die ook de 'taal' van het beroep verstaat en eventueel een gekwalificeerde *professional* is. Dat maakt tegelijk mogelijk om onafhankelijk en adviserend naast de hiërarchische lijn te staan.

Het NGB is de meest voor de hand liggende organisatie voor collegiale en interregionale ondersteuning aan burgemeesters. Het NGB voorziet al in regelmatige uitwisseling van ervaringen middels een jaarlijks congres, ledenvergadering en

opleidingsprogramma, en Lochem-conferenties met intervisiebijeenkomsten. Deze bestaande voorzieningen vormen op verschillende manieren aansluitingspunten om nazorg aan burgemeesters als onderwerp van discussie en als vorm van nazorg te bieden.

Wat betreft het *Richtlijn Geüniformeerden* advies om bij te houden wat iemand meemaakt, bevindt het NGB zich al in een unieke positie. Het begeleidt burgemeesters in crisisbeheersing en heeft dus al het zicht op wat in welke gemeente speelt. Het NGB zou daarbij de waarborging van vertrouwelijkheid moeten garanderen.

4) In de praktische voorziening van nazorg en achterwacht kunnen in eerste instantie ervaringen worden opgedaan op basis van een variant op georganiseerde collegiale ondersteuning zoals in de Richtlijn Geüniformeerden.

Relevante ijkpunten ter vergelijking uit de *Richtlijn Geüniformeerden* op het gebied van de praktische invulling van ondersteuning zijn in het kort de volgende: Een eerste gesprek met gebruik van een topicslijst van bespreekpunten vindt plaats binnen dagen na een crisis; daarbij wordt niet van klinische screeninglijsten gebruik gemaakt. Zo nodig kan dit gesprek een vervolg krijgen na vier tot zes weken en na drie maanden. Verwijzing naar professionele hulpverlening kan wanneer nodig plaatsvinden, mogelijk al na vier weken. (Te Brake 2012, 100-102/144-145).

Deze adviezen kunnen als basis dienen voor de voorziening van een vertrouwelijk gesprek met een burgemeester zodra het stof van een acute crisis is opgetrokken, zoals verschillende geïnterviewde burgemeesters ook wensen. Ze geven niet eenduidig aan of dit specifiek een psycholoog of geestelijk verzorger of iemand met een combinatie van deze disciplines dient te zijn; voor hen is kennis en kunde doorslaggevend. Op basis van de uitkomsten van dit eerste gesprek of een vervolgesprek kan dan beoordeeld worden of verwijzing naar professionele hulpverlening nodig is, zoals van specialistische hulpverleningsbureaus als Arq en IVP.

5) Bij een voorziening voor nazorg aan burgemeesters na rampen en crises zou ook proactief aandacht dienen te zijn voor stapeleffecten van incidenten en/of stressvolle zaken evenals lange termijn gevoeligheid voor herinnering aan een ramp of crisis.

Als relevante ijkpunt uit de *Richtlijn Geüniformeerden* kan een algemene aanbeveling dienen: er is geen pasklare oplossing voor cumulatieve effecten van herhaaldelijke blootstelling aan heftige gebeurtenissen. Daarvoor zal maatwerk nodig zijn. (Te Brake 2012, 102).

Ook voor burgemeesters zou maatwerk nodig zijn. Dit kan ook om gevoelige momenten gaan als herdenkingsdata, nieuwsfeiten of onderzoeksresultaten die na verloop van tijd betrekking hebben op een eerdere ramp of crisis. Een bekwame vertrouwensfiguur – naar model van Wouter Jong die deze rol in crisisbeheersing in het NGB vervult – kan de basis zijn voor zulk maatwerk. Dat betekent dat naast incidentele ramp- en crisis-

gerelateerde nazorg ook ruimte zal dienen te zijn voor een proactieve, doorlopende achterwachtfunctie.

Tot slot, mocht nazorg voor burgemeesters daadwerkelijk vorm krijgen, dan dient de werkbaarheid en effectiviteit ervan te worden getoetst om aanpassingen te maken. Juist dat laatste is van belang om de kwaliteit van nazorg op termijn te blijven verbeteren, zoals een eerder geciteerde meta-studie recentelijk aantoonde. Ten slotte was de directe aanleiding voor dit onderzoek precies de constatering dat een eerdere bevinding uit het MH17 evaluatierapport was blijven liggen.

Daarnaast kan dit onderzoek een aanleiding zijn om het thema ‘nazorg voor bestuurders’ in andere sectoren te agenderen of prioriteren. Mogelijk is een soortgelijke voorziening van zorg en ondersteuning wenselijk voor eindverantwoordelijken in andere (de)centrale openbare bestuursfuncties evenals in semi-overheidsorganisaties. Er zijn al aanwijzingen dat het thema ‘nazorg voor bestuurders’ maatschappelijk relevant is. Vanuit het Erasmus Centrum voor Zorgbestuur dat managementopleidingen voor zorgbestuurders verzorgt evenals het bestuur van een woningcorporatie is al belangstelling voor de uitkomsten van dit onderzoek aan de auteur kenbaar gemaakt.

Nawoord

Veel viel samen in het voorjaar van 2019. De oud-journalist in mij was direct getroffen bij de opmerking in het MH17 evaluatierapport dat nazorg voor bestuurders ‘opmerkelijk genoeg’ niet was geregeld. Een oud interview met voormalig burgemeester Jan Mans over de Vuurwerkramp raakte me. In de media spraken oud-burgemeester Fred de Graaff en oud-loco Rob Metz over de kras op hun ziel bij de tiende herdenking die rampzalige Koningsdag in Apeldoorn. Ik probeerde mijn scriptie op tijd af te hebben voor de vijfde herdenking van de MH17 ramp.

Ondertussen naderde ook voor mij weer een memorabele dag. Elke 4 juni sta ik weer stil bij het legeroptreden in Beijing op diezelfde dag in 1989, dat ik als journalist versloeg. De interviews over Apeldoorn lezende dacht ik, ‘als ik nu niet in de pen kruip dan doe ik het nooit’. De redacteur van mijn voormalige werkgever de Volkskrant reageerde tot mijn opluchting verheugd op mijn ingezonden stuk. “Al dertig jaar is 4 juni geen gewone dag voor mij”, begon ik.³⁹

Nazorg heb ik nooit gehad; de datum van 4 juni blijft een deel van mijn leven. Deze scriptie bracht me tot het hermeneutisch inzicht dat juist de littekens die we als mens oplopen van zulke heftige gebeurtenissen ook een goede functie hebben. Want ze doen ons stilstaan, erkennen en eren zij die gevallen zijn, “opdat we nooit vergeten”. Ik heb ook dieper besef hoe belangrijke de rituelen van herdenking zijn. Ik blijf hopen dat 4 juni ooit de ‘dag van de hemelse vrede’ zal worden en dat de daders van de vliegcrash met MH17 berecht worden.

Ik ben de burgemeesters en hun medewerkers die een gaatje in de agenda wisten te prikken voor mijn interview diep erkentelijk. Mijn oprechte dank is ook gericht aan mijn twee begeleiders. Leon van den Broeke was de perfecte begeleider. Precies waar ik een zetje nodig had was hij er om het te geven; zoals bij de hoofdvraag die eenvoudiger kon dan ik ‘m had gemaakt. Ruard Ganzevoorts suggestie om met Wouter Jong van het NGB te praten was de gouden aanzet tot dit onderzoek.

Wat ben ik blij met mijn eigen achterwacht Coen die luisterde, een scherpzinnige vraag stelde en thuis de boel draaiende hield. Ik was verhongerd zonder hem. De twee dochters genoten dat ze als werkende vrouwen hun studenten-moeder op een etentje konden trakteren. Ten slotte, familie en vrienden die met me mee leefden, wat ben ik jullie allemaal dankbaar.

³⁹ <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/weer-op-het-plein-zei-ik-tegen-mijn-dochters-meiden-hier-niet-gek-doen~bb76a3ee/> Geraadpleegd 4 juni 2019

Literatuurlijst

Primair bronmateriaal

Interviews afgenomen door de auteur

Bolsius 2019. Interview met Lucas Bolsius, burgemeester van Amersfoort. 28 mei 2019.

Broertjes 2019. Telefonisch interview met Pieter Broertjes, burgemeester van Hilversum. 18 mei 2019.

Buijs 2019. Interview met Wobine Buijs-Glaudemans, burgemeester van Oss. 15 mei 2019.

Jong 2019. Telefonisch gesprek met Wouter Jong, wrn. directeur Nederlands Genootschap van Burgemeesters (NGB) en Adviseur Crisisbeheersing. 16 april 2019.

Metz 2019. Interview met Rob Metz, burgemeester van Soest. 29 mei 2019.

Moerkerke 2019. Interview met Aart-Jan Moerkerke, burgemeester van Papendrecht. 29 mei 2019.

Schelberg 2019. Interview met Sander Schelberg, burgemeester van Hengelo. 17 mei 2019.

Spee 2019. Gesprek met Ine Spee, coördinator Instituut voor Psychotrauma (IVP). 29 mei 2019.

Van Zanen 2019. Interview met Jan van Zanen, burgemeester van Utrecht. 13 juni 2019.

Gepubliceerde interviews

Interview met Jan Mans, oud-burgemeester Enschede en oprichter Bestuurlijk Netwerk Crisisbeheersing – Interview 5 jaar na de vuurwerkramp van 13 mei 2000. <https://www.burgemeesters.nl/files/File/Crisisbeheersing/interviews/Mans.pdf>
Geraadpleegd 25 april 2019.

Literatuur

Carey LB, Hodgson TJ, Krikheli L, Soh RY, Armour AR, Singh TK, and Impiombato CG. 2018. “Moral Injury, Spiritual Care and the Role of Chaplains: An Exploratory

Scoping Review of Literature and Resources.” *Journal of Religion and Health* 55 (4): 1218–45. doi:10.1007/s10943-016-0231-x.

Dijkstra, Jaap. 2007. *Gespreksvoering bij geestelijke verzorging. Een methodische ondersteuning om betekenisvolle gesprekken te voeren*. Soest: Uitgeverij Nelissen.

Dückers, M.L.A., Jacobs, J., Timmermans, S., Alting, D. 2017. *Psychosociale hulp bij rampen en crises. Inventarisatie rollen en taken van betrokken partijen*. Utrecht/Diemen/Bilthoven: GGD GHOR Nederland / Impact / RIVM.

Dückers, M.L.A., (eindredactie). 2014. *Multidisciplinaire Richtlijn psychosociale hulp bij rampen en crises*. Diemen: Impact.

Dückers, M.L.A., Rooze, M.W. (eindredactie). 2011. *Handreiking rampen spirit: zorg voor de geest*. Diemen: Impact.

Ganzevoort, Ruard, Jan Visser. 2007. *Zorg voor het verhaal. Achtergrond, methode en inhoud van pastorale begeleiding*. Zoetermeer: Uitgeverij Meinema.

Hoijtink, L.M., Young, H.F., Te Brake, J.H.M. 2012. *Psychosociale ondersteuning bij ambulance, brandweer, politie en Defensie. Een verkennende studie*. Diemen: Impact.

Jacobs Jurriaan, Marjolaine Oosterbeek, Lars G. Tummers, Mirko Noordegraaf, C. Joris Yzermans, and Michel L. A. Dückers. 2019. “The Organization of Post-Disaster Psychosocial Support in the Netherlands: A Meta-Synthesis.” *European Journal of Psychotraumatology* 10. doi:10.1080/20008198.2018.1544024.

Jong Wouter, Michel L.A. Dückers, and Peter G.Velden. 2016. “Crisis Leadership by Mayors: A Qualitative Content Analysis of Newspapers and Social Media on the Mh17 Disaster”. *Journal of Contingencies and Crisis Management* 24, no. 4 (2016): 286-95. doi:10.1111/1468-5973.12124.

Mooren, J.H.M. 1998. “Zingeving En Cognitieve Regulatie: Een Conceptueel Model Ten Behoeve Van Onderzoek Naar Zingeving En Levensbeschouwing.” In: Janssen, Jacques, M.H.F. van Uden, en Jan van der Lans. *Schering En Inslag: Opstellen Over Religie in De Hedendaagse Cultuur*, 193 - 206. Nijmegen : Katholiek Studiecentrum Geestelijke Volksgezondheid.

Mooren, J.H.M. 2011/1012 *Verbeelding en bestaansoriëntatie*. Utrecht: Uitgeverij de Graaff.

Netwerk Weerbaar Bestuur, Stichting Arq, Stichting Impact, en Instituut voor Psychotrauma. 2018. *Zorg voor Politieke Ambtsdragers. Een verkenning naar verbetering van de zorg aan medewerkers in het openbaar bestuur*. <https://www.lokale->

[democratie.nl/netwerkweerbaarbestuur/producten-en-diensten/nazorg-handleiding](https://www.lokale-democratie.nl/netwerkweerbaarbestuur/producten-en-diensten/nazorg-handleiding)
Geraadpleegd 28 april 2019; Als PDF: <https://www.lokale-democratie.nl/netwerkweerbaarbestuur/sites/default/files/files/Bijlage%20IVP%20-%20%28na%29zorg%20voor%20politieke%20ambtsdragers.pdf>.

NVGzP en NIP. 2018. De GZ-Psycholoog. Beroepsprofiel. Uitgave van de Nederlandse Vereniging voor Gezondheidszorgpsychologie (NVGzP) en het Nederlands Instituut van Psychologen (NIP).

Pearce, Michelle, Kerry Haynes, Matalia R. Rivera, Harold G. Koenig. 2018. "Spiritually Integrated Cognitive Processing Therapy: A New Treatment for Post traumatic Stress Disorder That Targets Moral Injury." *Global Advances in Health and Medicine Volume 7 (2018):1-7*. DOI: 10.1177/2164956118759939.

Ramsay, Nancy J. 2018. "Moral Injury As Loss and Grief with Attention to Ritual Resources for Care." *Pastoral Psychology* 68, no. 1 (2019): 107-25. doi:10.1007/s11089-018-0854-9.

Te Brake, H. (eindredactie) 2012. *Richtlijn psychosociale ondersteuning geüniformeerden*. Amsterdam: Impact.

Torenvlied, R., Giebels, E., Wessel, R. A., Gutteling, J. M., Moorkamp, M., & Broekema, W. 2015. *Rapport evaluatie nationale crisisbeheersingsorganisatie vlucht MH17*. Enschede: Universiteit Twente.

VGvZ 2016. Beroepsstandaard geestelijk verzorger 2015. Vereniging van Geestelijk Verzoekers.

Zonderop, Yvonne 2018. *Ongelofelijk. Over de verrassende comeback van religie*. Amsterdam: Prometheus.

Web-artikelen

<https://www.nporadio1.nl/dit-is-de-dag/onderwerpen/470091-waarom-worden-de-ggz-wachtljsten-steeds-langer>. Geraadpleegd 18 september 2018.

<https://publiekdenken.nl/nieuws/algemeen/agressie-openbaar-bestuur/>. Geraadpleegd 13 mei 2019.

Anker, Els. 2018. 'Het geluid van verdrinkende mensen vergeet ik nooit meer', <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/het-geluid-van-verdrinkende-mensen-vergeet-ik-nooit-meer/>. Geraadpleegd 8 mei 2019.

<https://www.ad.nl/buitenland/beelden-vliegramp-tenerife-na-veertig-jaar-nog-op-ons-netvlies~abd575de/>. Geraadpleegd 11 mei 2019.

<https://psychotraumanet.org/nl/gevolgen-van-rampen-voor-de-gezondheid-lessen-van-de-vuurwerkramp>. Geraadpleegd 8 mei 2019.

<https://www.nivel.nl/nl/publicatie/health-impact-volendam-fire-disaster>. Geraadpleegd 18 juni 2019.

https://nl.wikipedia.org/wiki/Caf%C3%A9brand_Volendam. Geraadpleegd 18 juni 2019

<https://www.nrc.nl/nieuws/2014/08/06/na-mh17-is-christendom-definitief-antieke-godsdien-1407244-a35457>. Geraadpleegd 8 mei 2019.

<https://wetten.overheid.nl/BWBR0027466/2019-01-01>. Geraadpleegd 1 mei 2019.

<https://www.ifv.nl/kennisplein/Documents/200811-referentiekader-regionaal-crisisplan.pdf>. Geraadpleegd 13 mei 2019.

<https://www.destentor.nl/apeldoorn/voor-burgemeester-de-graaf-sluit-het-boek-van-drama-apeldoorn-nooit-elke-seconde-op-mijn-netvlies-gebrand~ae05373f5/>. Geraadpleegd 30 april 2019.

<https://www.destentor.nl/apeldoorn/loco-burgemeester-metz-moest-overeind-blijven-in-de-chaos-ik-heb-zitten-huilen-s-nachts~a26c1cc2/>. Geraadpleegd 30 april 2019.

<https://www.politie.nl/nieuws/2019/januari/22/00-politie-werft-geestelijk-verzorgers.html>. Geraadpleegd 14 mei 2019.

<https://www.nrc.nl/nieuws/2015/05/27/burgemeester-haaksbergen-biedt-excuses-aan-raad-geeft-hem-zware-onvoldoende-a1415988>. Geraadpleegd 8 mei 2019.

<https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/115761/Denie-burgemeester-af-in-Moerdijk>. Geraadpleegd 12 juni 2019.

https://www.burgemeesters.nl/sites/www.burgemeesters.nl/files/File/Crisisbeheersing/docs/Crisishandreiking%20NGB_0.pdf. Geraadpleegd 1 mei 2019.

<https://www.arq.org/nl/nieuws/ondersteuningsteam-van-start-voor-politieke-ambtsdragers-na-intimidatie-bedreiging?position=0&list=ip7VlwzPJfZjRXfhziGYCxtgnzUlqwDkzP9DduzuYy8>. Geraadpleegd 28 april 2019.

<https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2019/04/27/gevangenisstraf-voor-bdreiging-naar-drie-jaar>. Geraadpleegd 27 april 2019.

<https://www.lokale-democratie.nl/netwerkweerbaarbestuur/producten-en-diensten/nazorg-handleiding>. Geraadpleegd 28 april 2019.

<http://moralinjuryproject.syr.edu/about-moral-injury/>. Geraadpleegd 3 januari 2019

<https://www.nu.nl/binnenland/4044364/twee-vrouwen-van-20-overleden-bliksemingslag-in-amersfoort.html>. Geraadpleegd 1 mei 2019.

<https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/families-in-verklaring-kris-en-lisanne-zijn-verongelukt~bedfe774/>. Geraadpleegd 1 mei 2019.

<https://soestercourant.nl/lokaal/burgemeester-rob-metz-nog-lang-niet-klaar-soest-569844>. Geraadpleegd 3 mei 2019.

<https://www.tubantia.nl/hengelo/22-jaar-cel-voor-gewelddadige-dood-xaja-1-uit-hengelo~a0060694/>. Geraadpleegd 24 april 2019.

<https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/hoe-dit-stel-jarenlang-tevergeefs-vocht-tegen-de-overlast-van-een-gehandicaptencentrum~b7831582/>. Geraadpleegd 18 mei 2019.

<https://www.ad.nl/dordrecht/burgemeester-papendrecht-de-namen-julia-esther-en-mordechai-werden-in-ons-geheugen-gegrift~a45bdedd/>. Geraadpleegd 24 april 2019.

<https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/2860321/Het-spoordrama-in-Oss-door-de-ogen-van-burgemeester-Wobine-Buijs>. Geraadpleegd 17 april 2019.

<https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/weer-op-het-plein-zei-ik-tegen-mijn-dochters-meiden-hier-niet-gek-doen~bb76a3ee/>. Geraadpleegd 4 juni 2019.

Annex 1

Vragenlijst voor Burgemeesters

Hoe heeft u als bestuurder persoonlijk de ramp(en)/cris(i/e)s die uw gemeente trof ervaren en betekenis gegeven?

Acute fase

Hoe heeft u de gebeurtenissen in de acute fase het hoofd kunnen bieden. Had u hulp in de privé sfeer van partner, familie of vrienden? Had u andere hulp van naaste collega's of professionals?

Wat deden uw ontmoetingen met getroffen en u? Heeft u het gevoel dat zij zich door u als 'het publieke ambt' gezien en gehoord wisten of ook door u als mens?

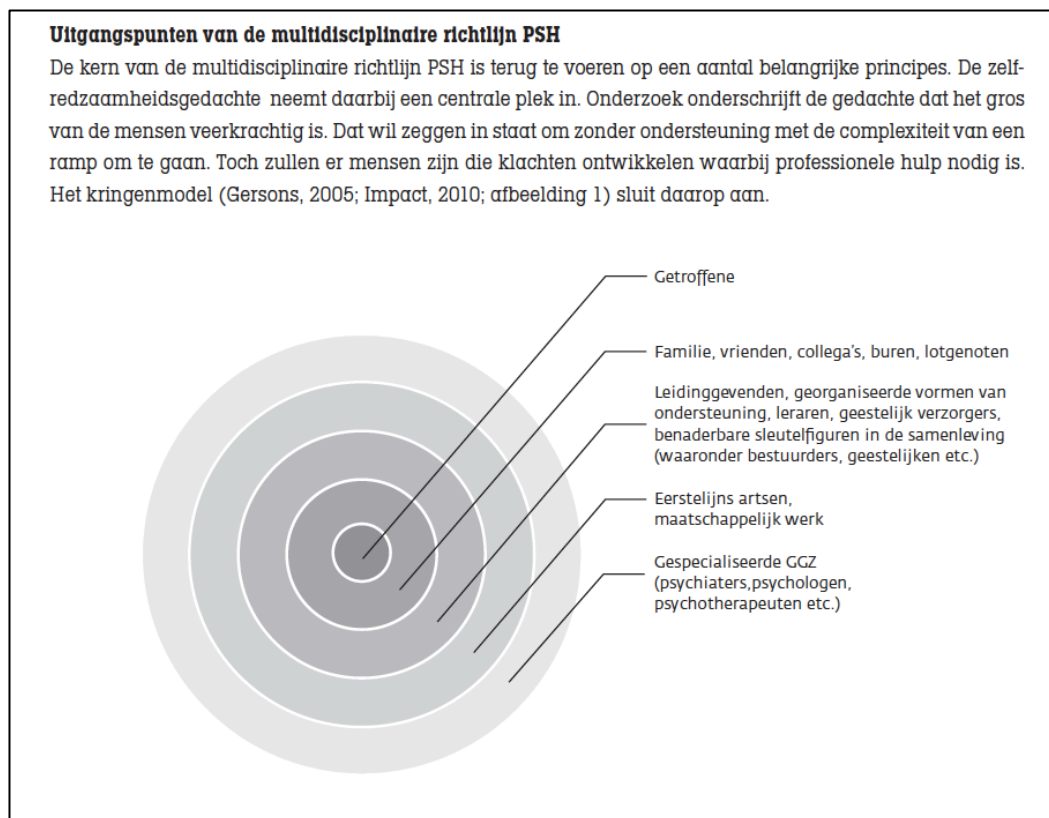
Hebben de gebeurtenissen uw psychologische gesteldheid in de acute fase beïnvloed? (Bv slaap, stemmingswisselingen)

Nafase

Het burgemeesterschap wordt een 'eenzaam beroep' genoemd omdat iedereen naar u kijkt voor leiderschap en aansturing van een apparaat en tegelijk empathie en vertolking van een gedeeld gevoel verwacht. Ervaart u dat ook zo?

=

Zijn er zaken die u niet met familie, vrienden of collega's had willen bespreken?

Het multi-disciplinaire kringenmodel in de Multidisciplinaire Richtlijn voor Psychosociale Hulpverlening (PSH) bij Rampen en Crises (Stichting Impact, 2014) is ontwikkeld voor slachtoffers en hulpverleners. Een bestuurder zou zich ook kunnen plaatsen in het centrum. Dan vormt de eerste directe kring die van familie, vrienden en collega's; in een tweede kring zijn 'leidinggevendenden, andere ondersteuners, geestelijk verzorgers, sleutelfiguren in de samenleving waaronder bestuurders, geestelijken etc'. Daarbuiten vormen zich nog twee kringen van medisch & sociale en psychologische ondersteuning.

Mogelijke ondersteuningswens

Is het voor u denkbaar dat een 'vrijplaats'-gesprek met een inspirerende, ondersteunende persoon in de samenleving of (a)religieus geestelijk verzorger uit de tweede kring een plaats heeft in dit proces van ondersteuning? Of heeft u meer behoefte (gehad) aan steun uit de verder gelegen kringen?

=

Wat doet het met u om naderhand opnieuw met de heftige gebeurtenissen in aanraking te komen, bv. door herdenkingen of nieuwsfeiten?

Houdt u achteraf contact met getroffen en nabestaanden? Is dat wel eens te kort of te lang in uw beleving?

Wat doet het met u om te ervaren dat mensen (soms) nog lang onder de gevolgen van de nasleep lijden?

=

Wat is het bijkomend effect van het kwaadaardig karakter van een ramp/crisis – als dat speelde- in de persoonlijke verwerking en zingeving geweest?

Wat is het bijkomend effect van maatschappelijke kritiek, bedreiging, en/of aanvallen op het bestuur - als dit speelde – in de persoonlijke verwerking en zingeving geweest?

=

Wat heeft die algehele ervaring gedaan met uw kijk op het leven in termen van:

-uw wereldbeeld

-uw vertrouwen in de toekomst

-uw gevoel voor moraal, ethiek

-uw mensbeeld

-uw perceptie van de zinvolheid van het menselijk bestaan?

Heeft u daarbij uit spirituele of levensbeschouwelijke hulpbronnen geput?

Ziet u de mogelijkheid om na heftige gebeurtenissen een mentaal of spiritueel groeiproces door te maken?

=

Alomvattende conclusievraag

Is persoonlijke nazorg voor bestuurders naar uw mening nodig? Zo ja in welke vorm, en is onderscheid te maken tussen rampen en crises in het algemeen en in het bijzonder bij rampen en crises met een kwaadaardig karakter?